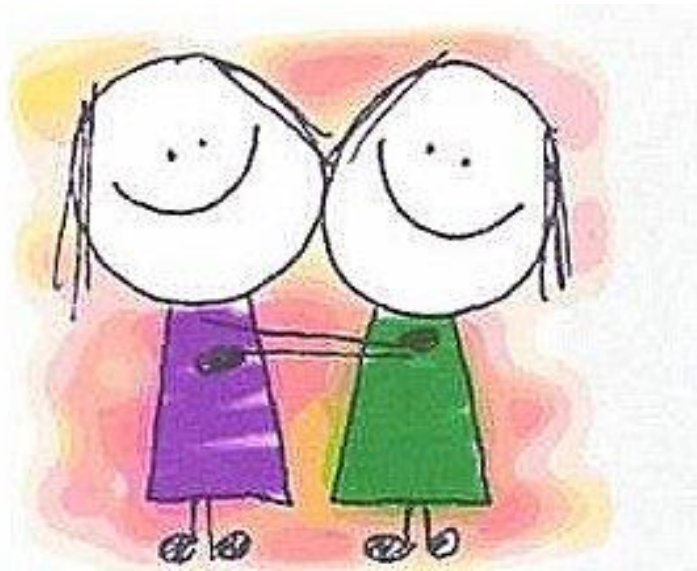

Vriendschap:

een illusie of een ervaring rijker?

Hoe vriendschapsrelaties worden ervaren door
jongeren met autisme en hun ouders

Pauline van Erp

Onderzoeksrapport Master SEN Autismespecialist
Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg Fontys Hogescholen, Tilburg

Vriendschap....

Echte vrienden zijn net als sterren,
Ze lijken heel ver weg van verre,
Maar als je goed om je heen kijkt,
Staan ze veel dichterbij je dan het lijkt.

Echte vriendschap betekent veel meer dan samen leuke dingen doen,
Echte vriendschap duurt veel langer dan 1 seizoen,
Echte vriendschap blijft ondanks alles voor altijd bestaan,
Echte vriendschap kan ook alles doorstaan.

Elkaar begrijpen zonder iets te hoeven zeggen,
Dat de ander je al snapt zonder iets uit te leggen.
Dus onthoud goed, weet wie je echte vrienden zijn...
Vrienden die er altijd voor je zijn, dat is pas fijn !!

Geschreven door een meisje met PDD-NOS, 19 jaar

Pauline van Erp

Prinzenstraat 6, Gemert
pauline.van.erp@autismebegeleiding.nl
Studentnummer: 2136198

Onderzoeksrapport Master SEN Autismespecialist
Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg Fontys Hogescholen, Tilburg
(locatie Beek en Donk) 2008-2011
Onderzoeksbegeleider: Drs. J. Schrurs
Opleidingscoördinator: mevr. G. Quak ME

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Samenvatting	5
1 Inleiding	6
1.1 Aanleiding	6
1.2 Probleemstelling	6
1.3 Doelstelling	7
1.3.1 Doel van het onderzoek	7
1.4 Vraagstelling	7
1.4.1 Onderzoeksvraag	7
1.4.2 Deelvragen	7
2 Theoretisch kader	8
2.1 Inleiding	8
2.2 Definiëring van begrippen	8
2.3 Adolescentie en vriendschapsrelaties	9
2.3.1 Ontwikkelingstaken	9
2.3.2 Ontwikkelingstaak: vriendschappen en sociale contacten onderhouden	9
2.3.3 Effecten van vriendschappen	10
2.3.4 Ontwikkelingsfasen: antroposofisch bekeken	10
2.3.5 Opvoedingstaken	11
2.4 Autisme en vriendschapsrelaties	12
2.5 Autisme en eenzaamheid	13
2.6 Het vierfactoren-model	13
2.7 Veronderstellingen	15
3 Methode	16
3.1 Inleiding	16
3.2 Onderzoekstype	16
3.3 Onderzoeksontwerp	16
3.3.1 Databronnen	16
3.3.2 Dataverzameling	17
3.3.3 Data-analyse	17
4 Resultaten	18
4.1 Inleiding	18
4.2 Betrouwbaarheid en validiteit	18
4.3 Onderzoeksgegevens interviews jongeren en ouders	18
4.4 Onderzoeksgegevens interview professional	23
5 Conclusie en discussie	25
5.1 Inleiding	25
5.2 Deelvragen	25
5.3 Veronderstellingen	28
5.4 Onderzoeksvraag	29
5.5 Discussie	29
6 Aanbevelingen	31
6.1 Inleiding	31
6.2 Aanbevelingen naar aanleiding van het onderzoek	31
6.3 Suggesties voor verder onderzoek	31
7 Persoonlijke reflectie	33
8 Literatuurlijst	35
8.1 Literatuur	35
8.2 Websites	35
Bijlagen	36
Bijlage 1: interviews	36
Bijlage 2: uitwerking interviews	39

Voorwoord

Vriendschap: een illusie of een ervaring rijker?

Dit is de titel van het afstudeeronderzoek in het kader van mijn opleiding tot Master SEN Autismespecialist, waar ik het afgelopen jaar intensief aan heb gewerkt.

Ik heb voor deze titel gekozen naar aanleiding van het nummer 'Vriendschap' van Het Goede Doel. Een illusie slaat in dit geval op de *mogelijke* illusie of de hoop die ouders hebben dat hun kind vriendschappen sluit en onderhoudt, wetende dat dit moeilijker is voor mensen met autisme¹. Een ervaring rijker slaat op de literatuur die ook beschreven staat in dit onderzoek, welke aangeeft dat vriendschappen in de adolescentie wel degelijk effect hebben voor jongeren. Maar of dit ook geldt voor jongeren met autisme?

Het thema vriendschapsrelaties kom ik regelmatig tegen in mijn begeleidingen met jongeren met autisme. Mijn onderzoek richt zich op hoe vriendschapsrelaties ervaren worden door jongeren met autisme en hun ouders.

Uit de resultaten van huidig onderzoek blijkt dat er verschillen zijn tussen jongeren met autisme en hun ouders over hoe zij vriendschapsrelaties ervaren. Dit maakt dat het voor mij noodzakelijk is om hier als begeleider tussen te balanceren.

Zonder medewerking van de jongeren die ik begeleid en hun ouders had dit onderzoek niet tot stand kunnen komen. Daarvoor mijn grote dank.

Daarnaast wil ik mijn 'critical friends' Lenneke van Kessel, Martje Persoon en Rachel Dautzenberg en mijn onderzoeksbegeleider Jan Schrurs erg bedanken voor de feedback, steun en samenwerking gedurende het onderzoek.

Tot slot wil ik mijn partner en beste maatje Sander bedanken voor zijn ondersteuning die hij gaf door telkens weer te luisteren naar mijn bevindingen. Vele momenten had hij geduld met me als ik weer 'aan de opleiding' moest werken en we daardoor samen niks leuks konden gaan doen.

Verder rest mij een ieder veel plezier te wensen bij het lezen van mijn 'afstudeeronderzoek'.

Pauline van Erp

¹ In dit onderzoek wordt het woord autisme gebruikt. Hiermee wordt verwezen naar alle stoornissen binnen het Autisme Spectrum.

Samenvatting

Het onderzoek dat in dit verslag wordt beschreven gaat over een inventariserend onderzoek bij jongeren met autisme en hun ouders. Als autismebegeleidster binnen Autismebegeleiding.nl geef ik begeleiding aan jongeren met autisme. Regelmatig komt het onderwerp vriendschappen ter sprake in de begeleidingen. Omdat ik merk dat ouders hierin iets anders van mij willen dan de jongeren, heb ik ervoor gekozen om te onderzoeken hoe vriendschapsrelaties worden ervaren door jongeren met autisme en hun ouders. In dit onderzoek zijn interviews afgenomen bij de jongeren met autisme die ik zelf begeleid en bij hun ouders. Daarnaast is een professional geïnterviewd.

Uit de resultaten van het onderzoek komt naar voren dat vriendschapsrelaties verschillend worden ervaren door jongeren met autisme en hun ouders. Zo geven jongeren een hoger aantal vrienden aan dan dat hun ouders van hen aangeven. Ouders zien vooral de valkuilen op het gebied van vriendschapsrelaties bij hun kind. Jongeren geven aan dat hun autisme niet altijd van invloed is op het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties. Ouders zien de vriendschappen van hun kind voornamelijk als een functioneel contact. De behoeften van beiden voor hulp in de begeleiding omtrent vriendschapsrelaties is verschillend tussen jongeren en hun ouders. Dat maakt dat ik als begeleider dien te balanceren tussen alle partijen. Samenwerking tussen jongeren, ouders en mij als begeleider is noodzakelijk om de juiste afstemming te vinden tussen alle partijen omtrent het thema vriendschapsrelaties.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Sinds april 2005 ben ik werkzaam in de hulpverlening als gedragsdeskundige bij Autismebegeleiding.nl. Autismebegeleiding.nl is een hulpverleningsbureau gespecialiseerd in begeleiding, advies en praktische hulp aan mensen met autisme en hun omgeving. De doelgroep bestaat uit mensen met een normale of bovengemiddelde intelligentie. Het werkgebied van de organisatie is regio Oost-Brabant en Noord-Limburg. Het bureau is verbonden met stichting Autismetotaal.nl (diagnostiek en behandeling) en Autismewerk.nl (jobcoaching). Er wordt binnen deze drie takken van hulp gewerkt met de visie: pervasieve hulpverlening bieden op alle leef- en leergebieden vanuit één-client-één-plan. Achter één loket, sectoroverschrijdend, alle vormen van ambulante begeleiding en behandeling, vanuit verschillende financieringen (Autismebegeleiding.nl, 2010). In mijn werk als gedragsdeskundige voer ik onder andere gesprekken met kinderen en jongeren met autisme en een normaal tot hoge begaafdheid. Daarnaast heb ik ouderbegeleidingen. Voor Autismetotaal.nl voer ik intakegesprekken met volwassenen met autisme en doe ik psychodiagnostisch onderzoek bij kinderen en jongeren tot 18 jaar.

1.2 Probleemstelling

In mijn dagelijks werk voer ik regelmatig begeleidingsgesprekken met jongeren over wat hen bezighoudt, waar zij tegenaan lopen en hoe zij bepaalde problemen op kunnen lossen. Tijdens deze gesprekken komen de onderwerpen vriendschappen, relaties en sociale contacten ook regelmatig ter sprake. Ik merk bij de jongeren door hetgeen zij aangeven of vragen, dat ze niet altijd goed weten hoe contact te leggen met anderen of hoe om te gaan met problemen die zij hebben in de omgang met anderen. Sommigen spreken niet vaak af met leeftijdgenoten en lijken dit zelf wel prima te vinden. Vraag hierbij is of zij hier geen behoefte aan hebben of dat ze dit wel willen maar dat de vaardigheden ontbreken. Bij ouders daarentegen merk ik dat zij het lastig vinden dat hun kind geen of maar een enkele vriend heeft en maar sporadisch daarmee afspreekt. Het komt nogal eens voor dat als begeleidingsdoel 'het vergroten van een sociaal netwerk' wordt gesteld. Het lijkt een ideaalbeeld vanuit sommige ouders om meer vrienden te hebben. Er wordt door ouders aan mij gevraagd hier in de begeleiding aan te 'werken' samen met de jongere. Wanneer ik met jongeren dit onderwerp bespreek, valt het me op dat zij hier een andere mening over hebben dan ouders. Zij lijken niet altijd de behoefte te hebben om meer vrienden te hebben, een groter sociaal netwerk te hebben en vaker af te spreken met vrienden. Wanneer het gaat over 'verliefd zijn' en hoe een relatie er dan uit moet zien, bemerk ik dat ouders hierover een andere mening hebben dan hun kind. Ouders zien dat hun kind erg beïnvloedbaar is en hebben andere ideeën over hoe een relatie eruit moet zien vergeleken met hun kind.

Voor mij als begeleider is het lastig om te gaan met dit onderwerp; enerzijds vragen ouders aan mij of ik met hun kind toe wil werken naar het vergroten van een sociaal netwerk en alles wat daarbij komt kijken. Een stukje bezorgdheid van ouders speelt hier ook mee. Anderzijds geven de jongeren aan niet op uitbreiding van hun sociaal netwerk te zitten wachten en begrijpen zij de zorgen van hun ouders niet. In mijn begeleiding loop ik er tegenaan dat ouders iets willen voor hun kind en aan mij vragen hiermee met hun kind aan de slag te gaan. In de begeleiding met de jongeren merk ik dat de zij niet méér vrienden willen en hier niet direct problemen mee ervaren. Zij willen hier dan niet mee aan de slag gaan.

Dit geeft mij het gevoel dat ik moet balanceren tussen twee partijen. Ik begrijp het perspectief van ouders. De mening en visie van de jongeren wil ik ook respecteren. Dit maakt het voor mij lastig hoe hiermee om te gaan.

Naast het feit dat ik een bepaalde handelingsverlegenheid ervaar in mijn begeleiding met jongeren rondom het thema vriendschapsrelaties, raakte mij in het bijzonder het verhaal wat Baukje van Kesteren beschrijft in haar boek *Een gat waar je hart zit*.

Zij geeft in haar boek aan dat meerdere volwassen mensen met autisme zich eenzaam voelen doordat zij weinig of geen vrienden hebben of veel moeite hebben met het onderhouden van een vriendschap. Dit heeft ertoe geleid dat ik het onderwerp eenzaamheid in mijn onderzoek mee heb genomen.

1.3 Doelstelling

1.3.1 Doel van het onderzoek

In mijn dagelijkse begeleidingen merk ik dat er verschillen zijn in opvatting van wat jongeren zelf willen en vinden als het gaat om (beginnende) vriendschapsrelaties en dat wat hun ouders voor hen willen en vinden. Met (beginnende) vriendschapsrelaties wordt in dit onderzoek bedoeld het aangaan en onderhouden van sociale contacten met leeftijdgenoten. In hoofdstuk 2 volgt hiervan een verdere definiëring geven.

Middels dit onderzoek wil ik inventariseren hoe vriendschapsrelaties door de jongeren in mijn begeleidingen worden ervaren en hoe hun ouders hier tegenaan kijken. Met de verkregen resultaten hoop ik meer gericht te kunnen handelen in mijn begeleidingen rondom het thema vriendschapsrelaties.

1.4 Vraagstelling

Door het doen van dit onderzoek wil ik antwoord krijgen op de onderstaande onderzoeksvraag en bijbehorende deelvragen.

1.4.1 Onderzoeksvraag

Hoe worden vriendschapsrelaties ervaren door jongeren met autisme en hun ouders?

1.4.2 Deelvragen

1. Wat verstaan jongeren met autisme onder vriendschapsrelaties?
2. Wat is volgens de jongeren de invloed van hun autisme op het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties?
3. Wat verstaan ouders onder vriendschapsrelaties met betrekking tot hun kind met autisme?
4. Welke kwaliteiten en valkuilen zien zij met betrekking tot het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties van hun kind?
5. Wat willen jongeren met autisme voor zichzelf als het gaat om vriendschapsrelaties?
6. Wat willen ouders voor hun kind met autisme als het gaat om vriendschapsrelaties?
7. Wat zijn de overeenkomsten en verschillen met betrekking tot vriendschapsrelaties tussen de jongeren met autisme en hun ouders?
8. Wat willen jongeren met betrekking tot de begeleiding als het gaat om vriendschapsrelaties?
9. Wat willen ouders voor hun kind met betrekking tot de begeleiding als het gaat om vriendschapsrelaties?
10. Wat zijn de gevolgen hiervan voor mijn begeleiding?

2 Theoretisch kader

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de begrippen zoals gedefinieerd in mijn onderzoeksvraag nader omschreven. Daarnaast zal een beschrijving worden gegeven van adolescentie en de ontwikkelingsstaken van jongeren die daarbij horen, evenals de opvoedingstaken van ouders. Vervolgens zal de ontwikkelingsstaak 'vriendschappen en sociale contacten onderhouden' in relatie met autisme aan bod komen. In de paragraaf die daarna volgt wordt het onderwerp eenzaamheid met betrekking tot vriendschappen besproken. Tot slot zal het vierfactoren-model van Cohn besproken worden.

2.2 Definiëring van begrippen

Autisme spectrum stoornis (verder aangeduid als ASS) is een pervasieve ontwikkelingsstoornis. Het is een levenslang bestaande complexe ontwikkelingsstoornis die de manier beïnvloedt waarop een persoon met andere mensen communiceert en (sociale) relaties aangaat (Bogdashina, 2008). Er zijn verschillende vormen van autisme. Mensen die autisme hebben, kennen kwalitatieve beperkingen op drie gebieden. Dit betekent een beperking in de communicatie, in de sociale interactie en in de verbeelding. Deze stoornis wordt op basis van gedrag geclassificeerd door middel van het Diagnostic Statistic Manual (American Psychiatric Association, 2001).

Wing (2005) beschrijft dat alle mensen met autisme van elkaar verschillen. Ieder is een individu met eigen kenmerken (karakter, talent, vaardigheden, (on)mogelijkheden etc.). Ook hebben zij een kenmerkende cognitieve stijl. In de literatuur worden drie verklaringsmodellen voor autisme gegeven. De eerste heeft betrekking op de Theory of mind. Dit is het vermogen om je in te leven in de gedachten, gevoelens en intenties van anderen en onszelf, het denken over denken. Op basis hiervan kunnen we het gedrag van anderen voorspellen en hier naar handelen (Van Berckelaer-Onnes, 2002). Er wordt gesteld dat mensen met autisme gebrekkige ToM-vaardigheden hebben.

Van Berckelaer-Onnes (2002) benoemt tevens de centrale coherentie theorie als meest plausibele verklaringsmodel. Met centrale coherentie wordt bedoeld dat mensen altijd op zoek gaan naar betekenisverlening in een situatie. Alle losse elementen uit een situatie worden bij elkaar gevoegd tot een betekenisvol geheel. Mensen met autisme hebben beperkingen op dit gebied. Ze zijn over- of onderselectief en gedetailleerd in het waarnemen (Van Berckelaer-Onnes, 2002).

Tot slot worden problemen met executieve functies als verklaringsmodel gegeven. Executieve functies zijn vaardigheden waarin je kunt organiseren, plannen, het overzicht hebt en ziet wat oorzaak-gevolg is met daarbij het vermogen problemen op te lossen (Van Berckelaer-Onnes, 2002).

In dit onderzoek worden jongeren, ook wel adolescenten genoemd, tussen de 14 en 19 jaar geïnterviewd.

Adolescentie is de term die wordt gebruikt voor de periode tussen de kinderjaren en de volwassenheid. Adolescentie wordt vaak in drie leeftijdscategorieën onderverdeeld:

- de vroege adolescentie: lichamelijke rijping, het proces van losmaking van ouders en psychoseksuele ontwikkeling komen op gang;
- de middenadolescentie: het experimenteren met diverse keuzes staat centraal;
- de late adolescentie: jongen gaan verplichtingen aan met betrekking tot maatschappelijke posities en persoonlijke relaties (De Wit, Slot & Van Aken, 2007).

“Vriendschap is een speciaal soort relatie tussen twee mensen die elkaar graag mogen. Een vriendschap wordt gekenmerkt door wederkerigheid tussen en betrokkenheid van twee personen die zichzelf als gelijke beschouwen wat betreft gevoelens en oriëntatie” (De Wit et al., 2007, p. 94).

‘Friendship: a strong en often enduring relationship between two individuals, characterized by loyalty, intimacy, and mutual affection’ (Shaffer, 2000).

Vrij vertaald betekent dit dat een vriendschap een sterke en vaak blijvende relaties is tussen twee individuen, gekenmerkt door loyaliteit, intimiteit en wederkerigheid.

Onder *begeleiding* wordt verstaan het ‘begeleiden bij het praktisch uitvoeren van concrete handelingen en gedrag’. Hieronder vallen alle activiteiten die te maken hebben met ‘oefenen’ en ‘herhalen’ van wat in een eerder stadium al is ‘aangeleerd’ (Autismebegeleiding.nl, 2010). In de dagelijkse praktijk houdt dit concreet in dat ik in de begeleiding aan jongeren samen met hen inga op vragen die zij hebben rondom allerlei thema’s, problemen die er spelen (op bijvoorbeeld school, club, thuis), het oefenen van adl- of bdl-vaardigheden², invulling van vrije tijd, planning en organisatie van taken.

2.3 Adolescentie en vriendschapsrelaties

2.3.1 Ontwikkelingstaken

De adolescentie is een periode van overgang, waarin zich veel ontwikkelingen voordoen op verschillende terreinen (ontwikkelingstaken). Door De Wit et al. (2007, p.17) worden zeven ontwikkelingstaken geformuleerd:

- Vormgeven aan veranderende relaties binnen het gezin;
- Zorg dragen voor de gezondheid en het uiterlijk;
- Zinvol invullen van vrije tijd;
- Vormgeven aan intimiteit en seksualiteit;
- Participeren in onderwijs of werk;
- Vriendschappen en sociale contacten onderhouden;
- Omgaan met autoriteit.

In dit onderzoek gaat het om de ontwikkelingstaak *vriendschappen en sociale contacten onderhouden*.

Er wordt gesteld door De Wit et al. (2007) dat vriendschappen een belangrijke functie vervullen in de adolescentie. Bij het vervullen van andere ontwikkelingstaken kunnen vrienden een steun zijn en als voorbeeld dienen voor de jongere.

2.3.2 Ontwikkelingstaak: vriendschappen en sociale contacten onderhouden

Volgens De Wit et al. (2007) zijn er twee bruikbare theorieën als verklaring over vriendschappen. De eerste is de interpersoonlijke theorie van ontwikkeling van Sullivan. Deze theorie geeft aan dat er in de verschillende fasen van het leven en op verschillende momenten van de ontwikkeling behoeften aan sociaal contact ontstaan die passend zijn bij die fase. Iedere nieuwe behoefte aan sociaal contact wordt toegevoegd aan de al bestaande behoeften. Het belangrijkste kenmerk van een echte vriendschap in de adolescentie is de samenwerking tussen vrienden om in de interpersoonlijke intimiteit te voorzien volgens deze theorie.

Binnen vriendschappen kan een bepaalde mate van intimiteit worden ervaren. Door Maccoby (1990, in De Wit et al., 2007) wordt een verschil tussen jongens en meisjes waargenomen in het ervaren van intimiteit binnen vriendschappen:

- Meisjes ervaren op jongere leeftijd intimiteit in hun vriendschap dan jongens;

² Onder adl-vaardigheden worden ‘algemene dagelijkse levensverrichtingen’ verstaan. Dit zijn taken als wassen, aankleden, eten, toiletgang. Bdl-vaardigheden zijn ‘bijzonder dagelijkse levensverrichtingen’. Hieronder worden taken verstaan als koken, boodschappen doen, omgang met geld, huishoudelijke taken, gebruik van openbaar vervoer.

- De vriendschappen tussen meisjes hebben een hogere mate van intimiteit dan die tussen jongens;

- Bij meisjes komen intieme vriendschappen vaker voor dan bij jongens.

Kortweg gezegd zijn vriendschappen van jongens vaak gebaseerd op het samen uitvoeren van activiteiten en vriendschappen van meisjes meer op het uitwisselen van gevoelens en gedachten.

Een tweede theorie is de theorie van het interpersoonlijk perspectief nemen van Selman (De Wit et al., 2007). Deze theorie geeft aan dat jongeren in staat zijn om kwalitatief goede relaties te onderhouden, omdat ze beschikken over de cognitieve vaardigheden om over zichzelf na te denken, over de ander en over de relatie tussen hen beiden. Daarnaast zijn zij in staat niet alleen hun eigen gevoelens en standpunten te zien, maar kunnen zich tevens verplaatsen in de gevoelens en standpunten van een ander met wie ze een vriendschapsrelatie onderhouden.

In paragraaf 2.4 bespreek of dit ook zo werkt voor jongeren met autisme gezien hun gebrekkige ToM-vaardigheden (Van Berckelaer-Onnes, 2002).

2.3.3 Effecten van vriendschappen

De Wit et al. (2007) geven drie aspecten weer die van invloed zijn op de betekenis van het hebben van vriendschappen op de ontwikkeling van adolescenten:

1. De betekenis van het (niet) hebben van vrienden; adolescenten met vrienden zijn over het algemeen sociaal competent en psychologisch gezien gezonder dan adolescenten zonder vrienden. Echter hebben niet alleen vriendschappen invloed op deze aspecten, maar ook familie, klasgenoten e.d.

2. De kenmerken van vrienden; over het algemeen beschikken vrienden veelal over dezelfde kenmerken als intellect, ambities, schoolhouding, etc.

3. De kwaliteit van de vriendschapsrelatie; de kwaliteit van de vriendschap hangt samen met sociaal functioneren, zelfwaardering en eenzaamheid.

Bovengenoemde aspecten zijn van invloed op de sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling van adolescenten. Op sociaal vlak leren jongeren door vriendschappen hoe ze met anderen een affectieve band op kunnen bouwen en conflicten op kunnen lossen. Wat betreft de emotionele ontwikkeling kunnen vriendschappen helpen om emoties te leren uiten en reguleren. Vriendschappen kunnen van betekenis zijn voor de cognitieve ontwikkeling, doordat jongeren leren hun gedachten onder woorden te brengen en hun metacognitieve vaardigheden kunnen zo ontwikkeld worden. Hierbij gaat het om het denken over denken.

Shaffer (2000) geeft aan dat een hechte vriendschap adolescenten een gevoel van veiligheid en steun kan geven. Het kan de probleemoplossende en onderhandelende vaardigheden vergroten. Tot slot kunnen hechte vriendschappen een hoger gevoel van zelfwaardering en zorgende vaardigheden bevorderen die nodig zijn voor intieme (liefdes)relaties later in het leven.

2.3.4 Ontwikkelingsfasen: antroposofisch bekeken

Binnen de pedagogiek zijn er velerlei stromingen die de ontwikkeling van het kind beschrijven. Omdat ik het interessant vind de ontwikkeling van het kind, of de jongere in dit onderzoek, vanuit meerdere gezichtspunten te bekijken, zal ik naast de ontwikkeling in de adolescentie zoals beschreven in paragraaf 2.3.1, de antroposofische benaderingswijze weergeven. Binnen de antroposofische visie staat de mens centraal. Er wordt uitgegaan van de gezonde kant van een persoon met zijn mogelijkheden, talenten en wensen. Op basis daarvan wordt aan de beperking gewerkt die de individuele ontwikkeling in de weg staan. Daarnaast, zo geeft Van Kesteren (2006) aan, heerst er binnen de antroposofische visie de overtuiging dat 'ieder mens van intrinsieke, onvervreemdbare waarde is'. Dit heeft een positieve invloed op de manier waarop men omgaat met iemand die om hulp vraagt. Dit gedeelte van de antroposofische visie spreekt mij wel aan en is de reden geweest om dit naast de 'reguliere' visie te houden.

In paragraaf 2.4 en 2.5 volgt meer over antroposofie en de kijkt op de mens met autisme.

Het antroposofisch mensbeeld is op een andere manier opgebouwd dan andere Westerse stromingen. Om te begrijpen welke ontwikkelingen er in de puberteit plaatsvinden in dit mensbeeld volgens de antroposofie, volgt een korte beschrijving van dit mensbeeld.

Volgens het antroposofische mensbeeld bestaat de mens uit een drie-eenheid: een lichaam, een ziel en een geest. De geest (ook wel 'ik' genoemd), is onderdeel van de goddelijke wereld, het lichaam is onderdeel van de stoffelijke wereld. Beiden ontmoeten elkaar in de ziel. In de psyche (de menselijk ziel) wordt het lichaam als realiteit beleefd. Er wordt uitgegaan van twee ideeën:

- De mens is het wezen dat deelneemt aan twee werelden, namelijk de goddelijk-geestelijke en de stoffelijk-lichamelijke.
- Wanneer een kind ter wereld komt heeft het een gevormd lichaam door de erfelijkheid en een eigen individualiteit van geestelijke oorsprong.

Lievegoed (2011) geeft aan dat de ontwikkeling van een kind in drie fasen is te onderscheiden:

- De eerste fase: de periode van geboorte tot tandwisseling (0-7 jaar)
- De tweede fase: de periode van tandenwisseling tot puberteit (8-14 jaar)
- De derde fase: de periode van puberteit tot volwassenheid (14-21 jaar)

In dit onderzoek worden jongeren van 14 tot 19 jaar betrokken, wat volgens de antroposofische visie 'de derde fase' is.

Rond het 15de à 16de levensjaar verschuift de oorzaak van alle problematiek van de jongere van de ouders naar henzelf, hun eigen ik. Er zal nu moeten blijken of de jongere in staat is om tot een persoonlijke ontmoeting te komen in zijn omgang met anderen. Wanneer een jongere de ander toelaat, kan een vriendschapsrelatie meer diepgang krijgen en wordt het sociale leven vruchtbaar voor de persoonlijkheidsontwikkeling (Lievegoed, 2011). Het 'ik' krijgt meer vorm en zal in eerste instantie buiten de jongere zelf gezocht worden, waarna dit verschuift naar het zoeken in de jongere zelf.

'Dit beleven van de nabijheid van het ik, zonder het te vinden, gepaard aan het onvermogen de andere mens te vinden, veroorzaakt het intense eenzaamheidsbeleven' (Lievegoed, 2011, p. 95). Over eenzaamheid in de puberteit meer in paragraaf 2.5.

Tijdens de puberteit zoekt de jongere naar andere 'ikken', hij zoekt nu het 'wij'. Het aangaan van contacten met anderen is noodzakelijk om ook afstand te kunnen nemen en zichzelf van anderen te kunnen onderscheiden. Wie dit proces actief aangaat, groeit in zijn persoonlijkheid (Lievegoed, 2011).

De antroposofische visie geeft tevens weer wat tot de opvoedingstaken van ouders hoort. Hierover meer in de volgende paragraaf.

2.3.5 Opvoedingstaken

Opvoeding wordt gezien als ouderlijk gezag in de dagelijkse omgang met het kind (De Wit et al., 2007). De twee belangrijkste functies die ouders vervullen zijn:

- Het bieden van een verzorgende en beschermende omgeving waarin het kind zich kan ontwikkelen (ondersteuning die een ouder aan het kind biedt);
- Overdracht van kennis, waarden en normen en het bieden van structuur (de ouderlijke controle die wordt uitgeoefend).

Het opvoedingsgedrag van ouders verandert als een kind in de adolescentie komt (De Wit et al., 2007). Zo moet er meer worden onderhandeld en de behoefte van de jongere aan meer autonomie vereist een andere manier van ouderlijke controle uitoefenen (qua hoeveelheid en in de manier waarop).

Opvoeding moet worden opgevat als 'een dynamisch systeem van wederzijdse beïnvloeding, waardoor zowel de ouder als de jongere veranderen in de loopt van de interactie' (De Wit et al., 2007, p.80). Binnen deze interactie worden ervaringen opgedaan waaruit wederzijdse verwachtingen groeien. Deze verwachtingen beïnvloeden vervolgens het gedrag in toekomstige situaties. Daarnaast zijn er allerlei invloeden, zowel binnen als buiten het gezin (waaronder bijvoorbeeld leeftijdgenoten), die mede bepalen hoe de opvoeding in een gezin vorm zal krijgen.

Volgens de antroposofische benadering is het voor ouders van belang om hun kinderen die in de puberteit zitten de juiste grenzen te bieden en hen de juiste uitdaging te geven om zelf nieuwe aspecten van de wereld te veroveren. Wanneer ouders zich aan het begin van de puberteit terugtrekken, kan het kind het conflict niet aangaan en verliest hij zich in grenzeloosheid. Autoritaire leiding bewerkt het tegendeel en verscherpt het conflict.

De basis in de adolescentie voor ouders is het werkelijk interesse hebben voor wat de jongere beleeft, zonder opdringerig te zijn. Het allerbelangrijkste wat de jongere moet weten is dat hij niet in de steek gelaten wordt. Vrijheid en gebondenheid dienen hand in hand met elkaar te gaan.

Zowel De Wit et al. (2007) als Lievegoed (2011) geven dus aan dat een beschermende omgeving waarin op een bepaalde manier controle wordt uitgeoefend van belang is voor de adolescent om zich optimaal te kunnen ontwikkelen en zijn ontwikkelingstaken te kunnen uitvoeren. Kijkende naar de ontwikkelingstaak 'vriendschappen en sociale contacten onderhouden' dan betekent dit dat ouders interesse dienen te tonen in dat wat hun kind bezighoudt op het gebied van vriendschappen en daaraan grenzen dienen te stellen wat zij als toelaatbaar achten rekening houdend met de autonomie van het kind. Het is belangrijk dat ouders hierover in interactie blijven met hun kind.

2.4 Autisme en vriendschapsrelaties

Delfos en Gottmer (2008) geven aan dat tijdens de jeugd de omgang met leeftijdgenoten (het verbonden zijn met leeftijdgenoten en het samen functioneren in een groep) erg belangrijk is. Voor jongeren met autisme geldt dit meestal niet. Zij hebben vaak geen positieve ervaringen in de omgang met leeftijdgenoten gehad op de basisschool. Soms zijn zij gepest geweest en hebben hierdoor angst opgebouwd in de omgang met leeftijdgenoten. Delfos geeft aan dat pubers met autisme op de middelbare school pas toe zijn aan het leren omgaan met anderen volgens de regels van de basisschool, dus met veel doen-alsof-spel waarmee ze sociale vaardigheden leren. Dit wordt echter niet meer gespeeld tijdens de puberteit. Er wordt dan van jongeren verwacht dat zij al sociale vaardigheden hebben ontwikkeld en deze toe kunnen passen op het vormen van vriendschapsrelaties. Met de overgang naar jongvolwassenheid vormt zich het besef van 'anders' te zijn tussen leeftijdgenoten waardoor jongeren met autisme niet goed kunnen aansluiten.

Als we kijken naar de ontwikkelingstaak 'vriendschappen en sociale contacten onderhouden', dan blijkt dus dat jongeren met autisme in de adolescentie voor extra problemen zullen komen te staan. Het autisme zorgt er immers voor dat ze problemen hebben met het aangaan van sociale contacten, dat ze moeilijkheden zullen hebben met de communicatie en dat ze problemen hebben met de aanstaande veranderingen (zie paragraaf 2.2). Schrurs (2010) geeft hierover aan: *'Vanuit de kern van autisme gezien betekent dit dat er veel kans is dat het hier mis zal gaan of dat dit ontwikkelingsproces aanzienlijke vertragingen oploopt'* (p. 28).

Voorgaande geeft aan dat de ToM-vaardigheden van jongeren met autisme beperkingen kent en onderdelen hiervan (doen-alsof-spel) pas later ontwikkeld worden. Dit zou betekenen dat er problemen kunnen ontstaan door deze vertraging in het aangaan en onderhouden van vriendschappen.

Zoals eerder in paragraaf 2.3.3 beschreven hebben vriendschappen invloed op de sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling van adolescenten. Enerzijds zou je kunnen zeggen dat wanneer jongeren met autisme een vertraging hebben in het aangaan en onderhouden van vriendschappen, zij dus daardoor een vertraagde sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling doormaken. Anderzijds is autisme een pervasieve ontwikkelingsstoornis die vanaf de geboorte aanwezig is, wat aangeeft dat bepaalde vaardigheden om te komen tot sociale interactie niet of onvoldoende ontwikkeld zijn. Dit maakt het moeilijker voor jongeren met autisme om sociale contacten aan te gaan.

2.5 Autisme en eenzaamheid

Baukje van Kesteren (2006) beschrijft in haar boek dat mensen zich meer eenzaam zullen voelen wanneer zij een meer geïsoleerd leven leiden. Als we naar mensen met autisme kijken, dan komt het nogal eens voor dat zij een geïsoleerd leven leiden. Dit hoeft niet voor iedereen te betekenen dat zij dan ook eenzaam zijn. Sommige mensen met autisme vinden het juist fijn om alleen te zijn, omdat contacten veel spanningen oproepen en 'gedoe' met zich meebrengen. Er zijn echter ook mensen met autisme die zich wel eenzaam voelen en waardoor dat voor een groot gedeelte komt doordat zij zo weinig contacten hebben. Het lukt hen niet voldoende om bevredigende vriendschappen of relaties aan te gaan en te onderhouden. Als het hen al lukt om contacten te onderhouden, kost dit veel energie, waardoor ze ook veel tijd alleen door moeten doorbrengen om weer 'bij te tanken'. Hierdoor leiden zij een veel geïsoleerder leven dan veel mensen zonder autisme. Ze zouden graag ook minder geïsoleerd willen leven en meer contacten willen hebben, meer vrienden, vriendinnen of een partner. Hun vaardigheden zijn daarvoor echter niet toereikend, zoals ook Delfos en Gottmer (2008) aangeven.

Van Kesteren (2006) beschrijft verder dat mensen met autisme zich in gezelschap vaak eenzamer voelen dan wanneer zij alleen zijn. Ze weten dan niet waarover ze moeten praten en voelen vaak aan dat anderen in een groep iets delen wat hen ontgaat. Het gevoel niet mee te kunnen doen en er niet bij horen, kan aanleiding zijn dat iemand ervoor kiest om meestal alleen te zijn. De behoefte aan (vriendschaps)relaties is daarmee niet over. Dit kan leiden tot een dilemma voor mensen met autisme. Enerzijds wil men graag een vriendschap opbouwen, omdat dit plezierig kan zijn, anderzijds kost het veel energie en kan dit leiden tot een gevoel van er niet bij horen en daardoor van eenzaamheid.

Van Kesteren (2006) geeft aan dat zinvolle bezigheden beter kunnen helpen tegen deze gevoelens van eenzaamheid dan gezelschap. Het kan daarbij van belang zijn dat er een vertrouwd persoon op de achtergrond aanwezig is.

Lievegoed (2011) geeft in het kader van de adolescentie als ontwikkelingsfase en eenzaamheid het volgende aan:

'Eenzaamheid is het leidmotief van de puberteit. Uit deze eenzaamheid wordt nu de weg gezocht naar de andere mens' (p. 90).

De vraag is echter of adolescenten mét autisme die weg kunnen vinden.

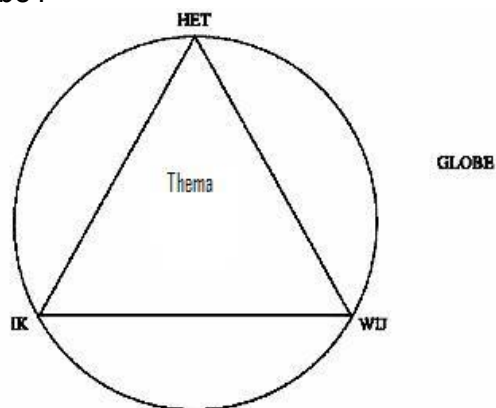
2.6 Het vierfactoren-model

Binnen de antroposofische visie gaat men ervan uit dat alle gebeurtenissen in een mensenleven hun invloed hebben op de ontwikkeling van de geest. Ziekte is dan een uitdrukking van een blokkade in de ontwikkeling. Een aangeboren stoornis kan niet genezen worden zoals een ziekte dat wel kan. Als je echter de stoornis op een juiste wijze bekijkt en er profijt uit trekt voor je geestelijke groei, wordt het lijden in vele gevallen verlicht (Van Kesteren, 2006).

Jonge kinderen die een stoornis hebben, bijvoorbeeld autisme, kunnen hierover zelf geen bewuste beslissingen nemen. Het komt dan op de volwassenen in de omgeving van het kind aan om het kind zo goed mogelijk te helpen bij zijn verdere ontwikkeling. Onder deze volwassenen kunnen ouders vallen, beroepskrachten als artsen en orthopedagogen (Van Kesteren, 2006).

Dit antroposofische perspectief meenemend, kan ik stellen dat ik binnen mijn begeleidingen, te maken heb met meerdere partijen, namelijk ouders, de jongere met autisme en ik als begeleidster (beroepskracht). Kijkend naar mijn handelingsverlegenheid waarbij ik merk dat ouders iets willen rondom het thema vriendschapsrelaties en de jongeren zelf ook een mening over dit thema hebben, dan bemerk ik dat je hierin alleen iets kan bereiken als je gaat samenwerken en onderling gaat bekijken wat ieders doel is.

Cohn heeft een model ontwikkeld, dat zij het 'vier factoren model' heeft genoemd. Dit model gaat uit van gelijkwaardigheid en onderlinge samenhang van vier factoren: de taak 'HET', het samenwerkingsproces 'Wij', iedere betrokkene 'Ik' en de context van de betrokkenen 'Globe'.

Figuur 2.6.1 Vier factoren model van Cohn

Voor dit onderzoek betekent dat voor de vier factoren het volgende. De jongeren met autisme, hun ouders en ik als begeleider zijn de centrale IK-figuren in dit geheel. De 'IKKEN' in dit onderzoek hebben staan voor bepaalde taken 'HET'. Hierbij gaat het voor de jongeren om de ontwikkelingstaak 'vriendschappen en sociale contacten onderhouden', voor de ouders om een opvoedingstaak 'ondersteuning bieden' en 'ouderlijke controle uitoefenen' en voor mij als begeleider om een begeleidingstaak. In de tabel hieronder staan de competenties die een begeleider moet hebben bij het werken met mensen met autisme.

Adequaat contact maken met mensen met autisme en met hen communiceren.
(Pedagogisch) leer- werk- en leefklimaat creëren dat mensen met autisme voldoende veiligheid en uitdaging biedt voor hun verdere ontwikkeling.
Een op de persoon met autisme (of groep) afgestemde krachtige leer- of werkomgeving creëren.
Zorgdragen voor een passende leer-, werk- of leefomgeving voor de persoon met autisme en afstemmen van de activiteiten van alle betrokkenen rond de persoon met autisme op elkaar.
De samenwerking rond de persoon met autisme afstemmen zodanig dat ook op school-, werk-, of leefniveau alles goed op elkaar aansluit.
(Intensief) samenwerken met ouders, mensen en organisaties buiten de eigen school- of organisatie en zorgt voor een goede afstemming in de samenwerking rond de persoon met autisme.
Op een interactieve manier voortdurend werken aan zijn professionele ontwikkeling, deskundigheid en kwaliteit en kan daarbij reflecteren op zijn opvattingen en werkervaringen.

Tabel 2.6.2 Competentieprofiel autismespecialist

We werken met alle drie de partijen toe naar een gezamenlijk THEMA, namelijk 'vriendschapsrelaties aangaan en onderhouden' (datgene wat de drie partijen bindt). Het thema geeft antwoord op de vraag: wat staat ons nu te doen als we verantwoordelijkheid nemen voor onze taak, alle betrokkenen als persoon, het groepsproces en de context waarin we ons bevinden.

Binnen het 'WIJ' spelen allerlei samenwerkingsprocessen die zowel een positieve als negatieve invloed kunnen hebben op het bereiken van het gezamenlijke thema.

Daarnaast kunnen er allerlei GLOBE-factoren (factoren in de context) zijn die zowel een positieve als negatieve invloed kunnen hebben.

Uitgangspunt van TGI is het 'dynamisch balanceren'. Dit betekent dat alle factoren een gelijkwaardige rol spelen.

Wanneer een begeleider inzicht heeft in de onderlinge samenhang tussen deze vier factoren en op het juiste moment aandacht geeft aan een van de vier factoren heeft dit een positieve invloed op de samenwerking en het toewerken naar het gezamenlijke thema.

2.7 Veronderstellingen

Op basis van mijn dagelijkse begeleidingen met jongeren met autisme en uitgaande van het theoretisch onderzoek kan het volgende verondersteld worden:

- Jongeren met autisme hebben net als jongeren zonder autisme behoeften aan vriendschappen.
- Jongeren met autisme ervaren problemen in het aangaan en onderhouden van vriendschappen.
- De vriendschappen van jongens met autisme verschillen inhoudelijk van die van meisjes met autisme: jongens ondernemen meer activiteiten, meisjes kletsen meer en bespreken meer met elkaar.
- Jongeren met autisme kunnen zich wel eens eenzaam voelen doordat zij weinig of geen sociale contacten hebben.
- De behoeften van jongeren met betrekking tot begeleiding rondom dit thema verschilt met de behoeften die de ouders hebben voor hun kind.

3 Methode

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk volgt een beschrijving van het soort onderzoek dat is gedaan, waarna een beschrijving volgt van de onderzoeksgroep met daarbij behorende relevante achtergrondinformatie. Er wordt aangegeven hoe voor triangulatie is gezorgd en vervolgens wordt weergegeven op welke manier dit onderzoek is uitgevoerd en waarom voor deze manier gekozen is. Tot slot wordt uitgelegd welke analysemethode is gebruikt.

3.2 Onderzoekstype

Om zicht te krijgen op hoe (beginnende) vriendschapsrelaties door jongeren met autisme en hun ouders worden ervaren, is een inventariserend onderzoek uitgevoerd. Dit type onderzoek geeft informatie over hoe een situatie in elkaar steekt van waaruit meer onderbouwd en gericht gehandeld kan worden of het probleem anders aangepakt kan worden (Migchelbrink, 2009).

Kijkend naar de aanleiding van dit onderzoek, waarin ik een bepaalde handelingsverlegenheid ervaar in mijn begeleiding met jongeren rondom het thema vriendschapsrelaties, kan dit type onderzoek waardevol zijn om erachter te komen hoe zowel jongeren met autisme als hun ouders het aangaan en onderhouden van vriendschappen ervaren. Op grond van de verkregen resultaten kan ik conclusies trekken die van invloed kunnen zijn op mijn begeleidingen met jongeren met autisme.

3.3 Onderzoeksontwerp

3.3.1 Databronnen

Om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen hoe jongeren met autisme en hun ouders vriendschapsrelaties ervaren, is gekozen om verschillende informatiebronnen te raadplegen:

- Literatuur;
- Vier jongeren met autisme in de leeftijd van 14-19 jaar*;
- Vier moeders en twee vaders van jongeren tussen de 14-19 jaar;
- 1 professional op het gebied van autisme (autisme begeleider).

Kenmerken	Categorie	Aantal
Geslacht	Mannelijk	3
	Vrouwelijk	1
Leeftijd	14 jaar	2
	16 jaar	1
	19 jaar	1
Differentiatie in ASS	Klassiek autisme	1
	PDD-NOS	2
	Asperger	1
Opleiding	VMBO-t (regulier)	1
	VSO Havo	2
	VMBO (afgerond met certificaten)	1

* Tabel 3.3.1. Deelnemers (jongeren) gespecificeerd naar achtergrondkenmerken.

In het onderzoek worden de interviews bij de ouderparen gescheiden afgenomen. Dit omdat ik benieuwd ben of de vaders een andere mening over het onderwerp hebben dan de moeders.

Er is gekozen voor een mannelijke autisme begeleider als professional met een andere achtergrond qua scholing (niveau en type), om te bekijken wat zijn ervaringen zijn in de begeleidingen met jongeren met autisme rondom het thema vriendschapsrelaties. Deze bevindingen zullen worden meegenomen in het onderzoek, met name in de reflectie.

Door verschillende bronnen (verschillende typen informanten) te raadplegen is er sprake van triangulatie, waarmee de validiteit en betrouwbaarheid van de onderzoeksgegevens versterkt wordt (Migchelbrink, 2009, Harinck, 2010).

3.3.2 Dataverzameling

Het verzamelen van onderzoeksgegevens vindt plaats door middel van:

- Literatuurstudie;
- Gestructureerde interviews met bovengenoemde jongeren;
- Semigestructureerde interviews met bovengenoemde ouders;
- Semigestructureerd interview met professional

Er is gekozen voor semigestructureerde interviews voor wat betreft de interviews met de ouderparen en de professional. Dit type interview laat alle ruimte voor de persoonlijke opvattingen en belevingen van de ondervraagden. Er is gekozen om een open, beschrijvende en uitnodigende beginvraag te stellen omdat dit bepalend kan zijn voor de rest van het interview (Migchelbrink, 2009).

Voor wat betreft de interviews met de jongeren is gebruik gemaakt van een interviewschema.

In het interviewschema zijn antwoordmogelijkheden opgenomen. Daarbij is altijd een mogelijkheid om zelf een ander antwoord te geven. Er is voor gekozen om de jongeren mee te laten lezen op het interviewschema, omdat visuele ondersteuning hulp kan bieden voor hen. Schrurs (2010) geeft hier over aan dat wanneer in een gesprek moet worden geanalyseerd, geherstructureerd en naar betekenissen moet worden gezocht, het kan helpen om voor personen met autisme visuele aanpassingen te maken.

De interviews hebben plaatsgevonden bij de ondervraagden thuis in hun eigen omgeving. De ouders en jongeren zijn afzonderlijk van elkaar geïnterviewd.

Het interview met de professional vond plaats op de instelling waar de professional werkzaam is.

Een weergave van de interviewschema's staat in bijlage 1.

3.3.3 Data-analyse

De vragen uit de interviews zijn gecategoriseerd naar thema's of onderwerpen die samenhangen met de deelvragen uit hoofdstuk 1. Onder een thema of onderwerp worden de antwoorden op de vragen weergegeven middels een matrix, een grafiek of wordt een beschrijving van de verkregen antwoorden gegeven. De antwoorden op de vragen die zijn weergegeven in de matrixen zijn gecategoriseerd naar uitspraken van de ondervraagden.

Bij het analyseren van de onderzoeksgegevens is gebruik gemaakt van kwalitatieve analyse.

4 Resultaten

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal ik een zo objectief en onafhankelijk mogelijk beeld geven van het verzamelde materiaal middels de afgenomen interviews. Allereerst volgt uitleg over de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek, waarna vervolgens een weergave en een beschrijving volgt van de resultaten verkregen uit de interviews met de jongeren, hun ouders en een professional. Een (volledige) weergave van de interviews is te lezen in bijlage 2.

4.2 Betrouwbaarheid en validiteit

Zoals in hoofdstuk drie staat aangegeven, is er in dit onderzoek sprake van triangulatie, wat de betrouwbaarheid en validiteit ten goede komt. Migchelbrink (2009) geeft aan dat er nog vijf andere activiteiten en/of maatregelen zijn die ten goede komen aan de betrouwbaarheid en validiteit. In dit onderzoek wordt verantwoord op welke wijze is gewerkt en tot welke resultaten er is gekomen. Daarnaast is er zorgvuldig gewerkt door de interviews op te nemen. De dataverzamelingstechnieken zijn echter niet opnieuw herhaald; alle interviews zijn maar één keer afgenomen. Hierbij dient opgemerkt te worden dat ik er als interviewer achter kwam dat het afnemen van een interview niet zo gemakkelijk is als het lijkt, ondanks een goede voorbereiding aan vragen. Hierover meer in de reflectie.

4.3 Onderzoeksgegevens interviews jongeren en ouders

Als startvraag voor de interviews met ouders is het volgende gesteld:

Zou je mij kunnen vertellen wat er in je opkomt als ik het heb over vriendschapsrelaties en jongeren met autisme?

Hierop wordt het volgende aangegeven:

- Vriendschapsrelaties gaan moeilijker;
- Zoekt vooral vrienden met autisme op;
- Jongeren met autisme hebben niet echt vriendschappen; zijn anders dan onze eigen vriendschappen;
- Vriendschappen zijn meer een soort van tijdverdrijf, iets functioneels;
- Kan verdriet niet kwijt bij vrienden;
- Vriendschap kan heel hecht zijn, maar ook ineens afgelopen zijn;
- Moeite met verplaatsen in de ander, wat kan leiden tot teleurstellingen: dit is de reden waarom vriendschappen lopen zoals ze lopen;
- Moeite met contact leggen en onderhouden;
- Minder vanzelfsprekend;
- Meer moeite met zelf initiatief nemen. Als de ander het dan niet doet, betrekken ze dit op zichzelf → lager zelfbeeld/eigenwaarde.

Definitie van vriendschap

Bij de tabel op de volgende pagina dient opgemerkt te worden dat de jongeren antwoordmogelijkheden hadden waaruit zij konden kiezen bij de vraag over de definitie van vriendschap en activiteiten die ondernomen worden. Alle ouders geven een definitie van vriendschap zoals zij de vriendschappen van hun kind zien. Hun eigen vriendschappen of definitie van vriendschap is anders vergeleken met de definitie van hun kind, vinden zij zelf.

	Definitie vriendschap	Activiteiten die worden ondernomen/onderhouden van vriendschappen	Aantal vrienden
Meisje 1	- Elkaar graag mogen - Interesse tonen in elkaar - Iemand die jou begrijpt - Elkaar steunen - Samen leuke dingen doen - Met elkaar mailen/bellen/msnen	- Mailen/bellen/msnen - Uitstapjes maken - Naar iemand toegaan - Activiteiten ondernemen	7
Moeder meisje 1	- Functioneel contact hebben; nergens over praten - Samen leuke dingen doen	- Activiteiten ondernemen - Uitstapjes maken - Kletsen	6
Vader meisje 1	- Elkaar graag mogen - Met elkaar praten - Samen leuke dingen doen - Geen verschil met de vriendschappen van X vergeleken met zus	- Mailen/bellen/msnen - Uitstapjes maken - Kletsen	3
Jongen 1	- Elkaar graag mogen - Iemand die jou begrijpt - Met elkaar mailen/bellen/msnen	- Mailen/bellen/msnen	0; op dit moment
Moeder jongen 1	- Elkaar graag mogen - Samen leuke dingen doen, vrije tijd vullen - Met elkaar praten, elkaar steunen	x	0
Vader jongen 1	- Samen leuke dingen doen - Met elkaar praten, elkaar steunen: twijfel of X dit kan	x	0
Jongen 2	- Elkaar graag mogen - Interesse tonen in elkaar - Elkaar steunen - Samen leuke dingen doen - Elkaar helpen - Samen over ruzie heenkomen	- Activiteiten ondernemen (buiten) - Kletsen op school	± 10 waarvan 4/5 goede vrienden
Moeder jongen 2	- Iets van elkaar nodig hebben - Afspreken als er iets is	- Activiteiten ondernemen: fietscross, carnavalswagen	Niet echt een vast contact wat je vriend kunt noemen
Jongen 3	- Elkaar graag mogen - Met sommigen alleen lol maken, met anderen wel meer bijv. serieuze gesprekken voeren	- Mailen/bellen msnen - Uitstapjes maken - Activiteiten ondernemen: computeren, xboxen, hond uitlaten	± 10
Moeder jongen 3	- Dezelfde interesses hebben - Samen gezellig kletsen - Beperkte sociale wederkerigheid	- Activiteiten ondernemen: xboxen, tv kijken, bankhangen, hond uitlaten, naar soos	2

Tabel 4.3.1. Antwoorden gegeven door jongeren en hun ouders op de definitie van vriendschap, datgene wat de jongeren ondernemen met hun vrienden en het aantal vrienden dat de jongeren hebben.

De tabel geeft weer dat de jongeren hebben aangegeven dat vriendschap onder andere betekent dat je elkaar steunt, dat een vriend iemand is die jou begrijpt en/of dat je met elkaar kunt praten. Meer dan de helft van de ouders geven aan dat het daar juist bij de vriendschappen van hun kind aan ontbreekt of zij twijfelen er aan of hun kind een ander kan steunen/met de ander kan praten over gevoelens e.d. Zij zien voornamelijk dat vriendschap een functioneel contact is voor hun kind. Aan ouders is tevens gevraagd wat voor soort vriendschappen hun kind heeft. De twee ouders en het ouderpaar waarvan hun kind vrienden heeft, geven allen een antwoord over de duur van de vriendschap. Eén moeder geeft hierbij de toevoeging dat ze één vriend van haar zoon 'niet op dezelfde golflengte vindt zitten' als haar zoon. Gezien het antwoord wat de ouders geven en dat wat er met de vraag bedoeld werd, had er of meer doorgevraagd moeten worden of de vraag samen met vraag 6 (*wat vind je van de huidige vriendschappen van je kind?*) gekoppeld moeten worden. Hierover meer in de reflectie.

De antwoorden op de vraag '*hoe onderhoud je een vriendschap?*' kwamen overeen met de antwoorden op de vraag '*wat doen jullie samen?*' bij het interview van de jongeren. Vandaar dat ervoor gekozen is de antwoorden in één kolom te plaatsen. Dat wat jongeren aangeven welke activiteiten zij ondernemen met hun vrienden/vriendinnen, komt voor een groot gedeelte overeen met dat wat hun ouders aangeven als activiteiten die worden ondernomen door hun kind. Jongeren geven hierbij één of enkele activiteiten meer aan dan hun ouders.

Voor wat betreft het aantal vrienden toont bovenstaande tabel dat driekwart van de ouders/ouderparen een ander antwoord geeft dan hun zoon/dochter.

Als reden waarom iemand een vriend/vriendin van de jongere is wordt door alle jongeren aangegeven dat er overeenkomstige interesses zijn met één of meerdere vrienden. Eén jongen geeft daarover aan: 'Het verschilt per persoon wat we gemeen hebben.' Eén jongen noemt ook als reden dat hij zijn vriend vaak ziet en dat ruzie snel wordt opgelost.

Het meisje geeft als andere redenen aan dat ze haar vrienden aardig vindt, anders ben je geen vriend. Dit antwoord is voor haar 'logisch', zo geeft ze aan. Daarnaast voelt ze zich prettig bij haar vrienden/vriendinnen.

Invloed van autisme op het aangaan van relaties

Eén van de jongeren geeft aan dat het hebben van autisme kan betekenen dat het moeilijker is om vrienden te maken. Zij ervaart dit bij zichzelf niet zo. Eén jongen geeft aan dat hij het aangaan van contacten soms moeilijk vindt en dat het onderhouden van vriendschappen makkelijker is voor hem. Eén jongen geeft aan dat het moeilijker is om vrienden te maken, omdat hij autisme heeft. Hij omschrijft wat hij moeilijk vindt als volgt: 'Je bedoelt soms dingen anders, maar dan floept het er verkeerd uit. Je probeert het goed te doen, maar het komt er verkeerd uit. Ik hoor dan van anderen dat het toch niet goed was.' Eén jongen geeft het volgende aan: 'Je hebt van die mensen die je in een hokje gaan plaatsen als raar kind.' Hiermee lijkt hij te zeggen dat de omgeving een oordeel over je kan hebben als je autisme hebt. Het hebben van autisme kan dan betekenen dat je bepaalde dingen niet kan of daar moeite mee hebt volgens de omgeving.

Kwaliteiten en valkuilen

Kwaliteiten volgens de ouders:

- Het hebben van dezelfde interesses: dan gaat het kletsen goed;
- Selectief in vriendschappen sluiten;
- Trouw zijn;
- Het steeds beter zien van het eigen aandeel binnen sociale contacten;
- Vriendelijk en oprecht zijn;
- Kan de ander corrigeren als diegene iets doet wat X niet bevalt.

Valkuilen volgens de ouders:

- Moeite met het aangaan van sociale contacten;
- Weinig weerbaar;
- Moeite met praten met minder bekenden of onbekenden;

- Geen of weinig rekening kunnen houden met de ander;
- Kan emoties niet bespreken met vrienden;
- Moeite met overleggen.

Gevolgen van de valkuilen volgens de ouders:

- Oppervlakkige vriendschappen: geen wederkerigheid;
- Geen/weinig vrienden;
- Kortstondige vriendschappen;
- Zich buitengesloten voelen.

Behoeften met betrekking tot vriendschapsrelaties

Ouders is eerst gevraagd wat zij vinden van de huidige vriendschappen van hun kind, waarna vervolgens gevraagd is wat zij voor hun kind willen als het gaat om vriendschapsrelaties.

De ouders van meisje 1 geven aan dat zij blij zijn met de huidige vriendschappen van hun kind. Moeder geeft daarbij aan dat ze het vervelend vindt dat de vrienden voornamelijk verder weg wonen. De ouders geven niet aan iets te willen voor hun kind als het gaat om vriendschapsrelaties. Moeder is tevreden hoe het nu gaat. Vader laat het bij X wat zij wil.

De ouders van jongen 1 geven aan dat ze het jammer vinden dat hun kind geen vrienden heeft. Dit omdat hij verder niet veel andere activiteiten onderneemt dan alleen computeren en als hij ergens naartoe wil gaan, moeten ouders vaak mee of gaat X alleen. Moeder geeft hierbij aan: 'Ik heb het idee dat wij het zelf vervelender vinden dan hij zelf. Tenminste zo ziet het er naar uit. Heb niet het idee dat hij het mist. Laat hij niet merken.' Zij geven aan graag te zien dat hun zoon meer vriendschappen opbouwt.

De moeder van jongen 2 geeft aan dat ze voorheen dacht dat het wel fijn zou zijn als X meer vrienden zou hebben. Dit heeft ze nu wat losgelaten. Ze geeft hierover aan: 'Sommigen kwamen ook alleen als het voor hen uitkwam, als bijvoorbeeld het zwembad op stond. Het ging dan meer om het zwembad als om X. Ik probeerde dat te sturen. Je hebt zelf wel dat leven en dat gun je iedereen. Ik kan het nu wel loslaten; hij zit lekker in zijn vel en doet bijvoorbeeld mee met andere activiteiten.' Moeder wil momenteel niks voor haar kind als het gaat om vriendschappen.

De moeder van jongen 3 geeft aan dat ze de vriendschappen van haar zoon minimaal vindt. Daarnaast lopen die vriendschappen op een bepaalde manier wat zij jammer vindt. Naast het feit dat ze het jammer vindt geeft ze aan dat ze hier niks meer in te willen heeft als ouder, gezien de leeftijd van haar zoon. Ze geeft aan: 'Hij heeft die leeftijd dat ik hem daar de ruimte voor moet geven. Ik kan hem wel vragen of hij een keer wat af wil spreken, maar verder heb ik daar niks in te willen.' Ze geeft aan dat ze wel probeert het te stimuleren.

Alle ouders is gevraagd of dat wat zij voor hun kind willen met betrekking tot vriendschapsrelaties, in overeenstemming is met dat wat hun kind zelf wil. Vier ouders geven aan dat zij denken dat dit overeenstemt. Eén moeder hiervan geeft wel aan dat dit afhangt van wat haar kind zelf onder vriendschap verstaat. Twee ouders twijfelen of hun eigen mening in overeenstemming is met dat wat hun kind zegt. Eén vader vraagt zich af of het wel haalbaar is als zijn kind twee of drie goede vrienden krijgt. Eén moeder vraagt zich af of haar idee overeenkomt met het gevoel van haar zoon.

De tabel op de volgende pagina geeft weer dat de helft van de jongeren niet méér vrienden wil. Eén jongen geeft aan wel méér vrienden te willen, maar dan wel in de buurt. Eén jongen geeft aan dat hij misschien méér vrienden zou willen.

	Behoeften m.b.t. vriendschapsrelaties
Meisje 1	Niet meer vrienden
Moeder meisje 1	Is nu tevreden zoals het gaat
Vader meisje 1	Weet niet wat X wil, dwingen werkt niet
Jongen 1	Misschien meer vrienden; niet erg indien niet, leuk als het wel zo is
Moeder jongen 1	Dat hij vriendschappen opbouwt
Vader jongen 1	Dat hij 2 of 3 goede vrienden krijgt
Jongen 2	Meer vrienden in de buurt
Moeder jongen 2	Is nu tevreden zoals het gaat
Jongen 3	Niet per se nieuwe vrienden
Moeder jongen 3	Heb ik niks in te willen, maar probeer het wel te stimuleren

Tabel 4.3.2. Antwoorden gegeven door jongeren en hun ouders wat zij willen (voor hun kind) als het gaat om vriendschapsrelaties.

Behoeften met betrekking tot begeleiding rondom vriendschapsrelaties

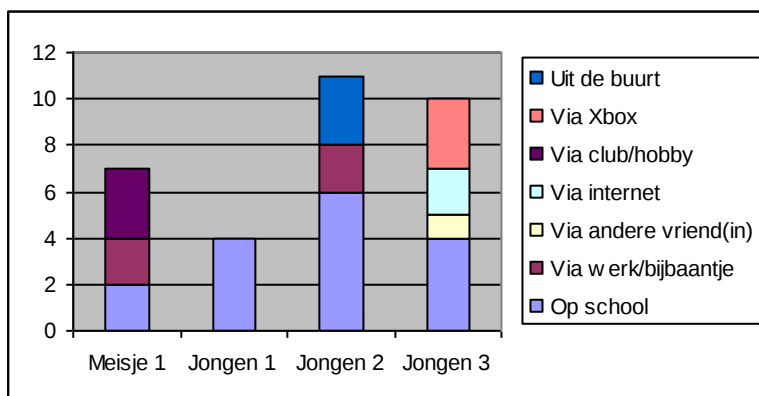
	Hulp van begeleiding
Meisje 1	Ja, bij het omgaan met problemen binnen vriendschappen
Moeder meisje 1	Nee, geen hulp
Vader meisje 1	Alleen als X dit zelf wil
Jongen 1	Nee, geen hulp
Moeder jongen 1	Ja, bespreekbaar houden van onderwerp
Vader jongen 1	Weet ik niet, hulp zal moeilijk worden
Jongen 2	Ja, hulp bij het aangaan en onderhouden van vriendschappen: weet nog niet in welke vorm
Moeder jongen 2	Momenteel geen hulp
Jongen 3	Nee, geen hulp
Moeder jongen 3	Ja, hulp in het onderhouden van vriendschappen

Tabel 4.3.3. Antwoorden gegeven door jongeren en hun ouders wat zij willen in de begeleiding als het gaat om vriendschapsrelaties.

Bovenstaande tabel toont dat de jongeren in vergelijking met hun eigen ouder(s) een ander antwoord geven. Twee jongeren willen hulp. Eén daarvan weet nog niet in welke vorm. Twee jongeren willen geen hulp in de begeleiding omtrent het thema vriendschappen. Twee moeders geven aan graag te zien dat er in de begeleiding aandacht komt voor het thema vriendschappen (onderwerp bespreken en onderhouden van vriendschappen). Twee andere moeders geven aan dat het niet nodig is hier aandacht aan te besteden in de begeleiding. Eén vader geeft aan dat aandacht in de begeleiding voor dit thema alleen nodig is als de jongere dit zelf wil. De andere vader twijfelt wat hierin handig/haalbaar is.

Aangaan van vriendschappen

De grafiek op de volgende pagina toont dat alle jongeren vriendschappen aangaan op school. Daarnaast zijn drie jongeren ook vriendschappen aangegaan op andere manieren dan op school. Twee jongeren zijn vriendschappen aangegaan via werk/bijbaantje.

Grafiek 4.3.1. Aantallen geven weer hoeveel vriendschappen de jongeren waar of via wat zijn aangegaan.

Vrienden met ASS

Meisje 1 geeft aan zes vrienden met autisme te hebben en één zonder autisme. Jongen 1 heeft nu 'niet echt' vrienden, zoals hij zelf aangeeft. Hij heeft wel vrienden gehad met autisme. Jongen 2 geeft aan dat zijn vrienden geen autisme hebben, maar sommigen in zijn familie wel. Jongen 3 geeft aan dat sommigen van zijn vrienden wel autisme hebben en anderen niet.

Eenzaamheid

De jongeren is gevraagd of zij zich wel eens eenzaam voelen. Twee jongens, waarvan één 'niet echt' vrienden heeft, geven aan dat zij zich niet eenzaam voelen. Eén meisje geeft aan zich ook niet echt eenzaam te voelen. Ze geeft aan het wel lastig te vinden als haar vrienden/vriendinnen het druk hebben en op die manier geen tijd hebben om af te spreken. Eén jongen geeft dezelfde reden aan en geeft daarbij aan dat hij zich wel eenzaam voelt op de momenten dat zijn vrienden niet te bereiken zijn of geen tijd hebben.

Opmerking naar aanleiding van het interview

Na het afnemen van het interview met meisje 1 gaf zij aan dat zij vraag 3, 5, 6, en 7 moeilijke vragen vond.

4.4 Onderzoeksgegevens interview professional

Er is een interview gehouden met professional M., een mannelijke begeleider (26 jaar) van jongeren met autisme.

Hieronder volgt een samenvatting van de belangrijkste punten uit het interview.

Vriendschapsrelaties en jongeren

M. geeft aan dat hij denkt dat vriendschapsrelaties moeilijker verlopen bij jongeren met autisme dan bij jongeren zonder autisme. Het verloopt moeizamer, omdat sociale interacties en het inlevingsvermogen niet lekker verlopen volgens M. en doordat jongeren op het speciaal onderwijs zitten. Dit maakt dat klasgenoten vaker verder weg wonen en er minder tijd is om met jongeren uit de buurt vriendschappen te sluiten, doordat de jongeren de hele dag op school zitten. M. geeft aan dat de jongeren met autisme die hij begeleidt best vrienden willen, maar dat het 'kunnen' ontbreekt.

Definitie van vriendschap

M. geeft aan dat hij merkt dat jongeren een andere definitie van vriendschap hebben dan hijzelf. Zij zien vriendschappen meer als iets functioneels.

Verder geeft M. aan dat hij ziet in zijn begeleidingen dat meiden minder moeite hebben met het aangaan en onderhouden van vriendschappen dan jongens. Hij denkt dat dit iets is wat meer 'in' meiden zit en dat zij er meer behoefte aan hebben dan jongens.

Thema vriendschap in begeleidingen

M. geeft aan dat één cliënt van hem zelf over het onderwerp vriendschappen begint. Bij de andere zeven cliënten is dit op aangeven van ouders of begint M. er zelf over.

M. geeft aan dat de jongeren in zijn begeleiding aangeven rondom vriendschappen dat het zo wel prima is. M. geeft aan dat dit voortkomt uit een bepaalde vorm van veiligheid zoeken. Voor hen is vriendschappen aangaan en onderhouden lastig. Als M. zelf denkt dat een cliënt er iets mee zou kunnen, gaat hij polsen bij die cliënt of hij of zij er iets mee wil. Pushen heeft volgens hem geen zin. De gedachten van de cliënt hierover ombuigen door hem in te laten zien dat vriendschappen wel iets op kunnen leveren, werkt wel. Het werkt goed om het in het begin functioneel te laten zijn voor de jongere, aldus M.

Kwaliteiten en valkuilen

M. geeft aan dat het een pluspunt kan zijn dat cliënten M. niet willen teleurstellen, wat een motivatie kan zijn om een 'opdracht' rondom vriendschappen wel uit te voeren.

De communicatie is een beperking die M. ziet bij de jongeren met betrekking tot het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties. Hij merkt ook dat de angst voor het onveilige lastig is. M. denkt dat de moeilijkheden in de communicatie op meerdere gebieden voor problemen kunnen zorgen, dus niet alleen met vriendschappen maar bijvoorbeeld ook met werk of een baan zoeken.

Behoeften ouders rondom vriendschapsrelaties van hun kind

M. merkt dat ouders erg aan jongeren trekken voor wat betreft het thema vriendschap. Ze willen het maximale eruit halen en grote stappen nemen.

Verschillen mening jongeren en ouders rondom vriendschapsrelaties

M. ziet dat de jongeren het vaak anders zien dan hun ouders. Ouders kunnen of willen de kleine stapjes niet zien. M. gaat met deze verschillen om door de jongeren hun ding te laten doen en met ouders het gesprek aan te gaan. Hij merkt dat ouders meer uitleg en kennis nodig hebben over autisme en dat zij meer inzicht dienen te krijgen in hoe vriendschappen werken bij jongeren met autisme. Zij kunnen dan hun mening bijstellen. Ouders gaan anders generaliseren en dat werkt niet volgens M. Ouders hebben een bepaalde verwachtingspatroon, mede ook door het IHP³.

Behoeften jongeren met betrekking tot begeleiding rondom vriendschapsrelaties

M. hoopt dat de jongeren zelf gaan inzien dat ze hulp nodig hebben met betrekking tot het aangaan en onderhouden van vriendschappen. Hij hoopt dat zij dit in gaan zien doordat M. het gesprek hierover met hen aangaat en samen met hen aan doelen uit het vooraf opgestelde IHP werkt.

³ IHP is een individueel handelingsplan. Dit wordt samen met ouders en cliënt opgesteld bij de start van een begeleiding. Twee maal per jaar vindt hiervan een evaluatie plaats.

5 Conclusie en discussie

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden conclusies getrokken op basis van de gevonden resultaten. Vanuit de deelvragen wordt een antwoord gegeven op de onderzoeksvraag. De veronderstellingen die gemaakt zijn worden getoetst. Hierna volgt de discussie.

5.2 Deelvragen

Bij de start van dit onderzoek zijn een aantal deelvragen geformuleerd. In onderstaande zal een antwoord gegeven worden op deze deelvragen.

Wat verstaan jongeren met autisme onder vriendschapsrelaties?

De jongeren met autisme in dit onderzoek zien vriendschap als iets waarbij je de ander graag mag, je interesse toont in de ander, de ander steunt en helpt en samen leuke dingen doet/activiteiten onderneemt. Naast activiteiten ondernemen wordt ook samen kletsen genoemd en met elkaar mailen/bellen/msnen. Er wordt aangegeven dat het per persoon verschilt met wie je wat onderneemt of bespreekt.

Als je kijkt naar de definitie die in de literatuur wordt gegeven (zie hoofdstuk 2, De Wit et al., 2007, p. 94), dan komt deze voor een groot gedeelte overeen met de definitie die de jongeren geven. Enige verschil in definitie is dat jongeren niks aangeven over gevoelens waar de literatuur dat wel doet (*twee personen die zichzelf als gelijke beschouwen wat betreft gevoelens*).

Wat is volgens de jongeren de invloed van hun autisme op het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties?

Door de jongeren met autisme in dit onderzoek wordt aangegeven dat het aangaan van vriendschappen moeilijker *kan zijn* doordat je autisme hebt. Het is volgens hen dus niet bij iedereen zo. Twee jongeren in dit onderzoek vinden het aangaan van vriendschappen moeilijker doordat zij autisme hebben.

In de literatuur (Van Kesteren, 2006) wordt hierover aangegeven dat het mensen met autisme onvoldoende lukt om bevredigende vriendschappen aan te gaan en te onderhouden. Als dit hen al lukt, dan kost dit veel energie. De vaardigheden van mensen met autisme om meer en betere contacten aan te gaan zijn ontoereikend. Dit geven Delfos en Gottmer (2008) ook aan. Van Kesteren (2006) geeft hierbij aan dat mensen die weinig of geen vriendschapsrelaties hebben zich eenzaam en geïsoleerd kunnen voelen. Dit is een gevolg van het hebben van autisme op het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties. Overigens geldt dit niet voor alle mensen met autisme. Sommige mensen met autisme vinden het fijn om alleen te zijn. Drie van de vier bevraagde jongeren in dit onderzoek geven ook aan zich niet eenzaam te voelen, één jongere voelt zich soms eenzaam. Volgens de antroposofische visie wordt eenzaamheid gezien als het leidmotief voor de puberteit (Lievegoed, 2011). Deze eenzaamheid wordt dan als een soort 'drive' gezien om vandaar uit stappen te ondernemen op ander sociaal gebied. Het is de vraag in hoeverre het voor jongeren met autisme mogelijk is om die stappen te zetten gezien de ontoereikende vaardigheden op sociaal gebied.

Wat verstaan ouders onder vriendschapsrelaties met betrekking tot hun kind met autisme?

Wat opvalt is dat alle ouders aangeven dat de vriendschappen van hun kind bestaan uit gezamenlijke activiteiten ondernemen. Op één vader na geven de ouders aan dat ze een bepaalde mate van sociale wederkerigheid missen bij de vriendschappen van hun kind. Hun kind onderneemt voornamelijk activiteiten en deelt weinig of niet zijn of haar gevoelens met vrienden/vriendinnen. Een vriendschap is volgens hen op deze manier meer functioneel en is een vorm van vrijetijdsbesteding.

De bevroegde professional in dit onderzoek geeft eenzelfde definitie als ouders met betrekking tot vriendschapsrelaties die zijn cliënten hebben.

Hij geeft daarbij weer dat dit functionele ook goed is om een vriendschap tussen jongeren te laten starten. In de literatuur (Schrurs, 2009) wordt aangegeven dat het ontwikkelingsproces van adolescenten vertragingen kent. Hierdoor verloopt het aangaan en onderhouden van contacten minder goed. Mensen met autisme kennen beperkingen in hun ToM-vaardigheden (Van Berckelaer-Onnes, 2002), hetgeen er voor zorgt dat zij minder goed in staat zijn tot sociale wederkerigheid. Wat ouders aangeven over hun kind, wordt in dit geval onderstreept door de literatuur.

Welke kwaliteiten en valkuilen zien zij met betrekking tot het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties van hun kind?

Naast het hebben van een gezamenlijke interesse met vrienden, zien ouders bepaalde karaktereigenschappen als trouw zijn en vriendelijk en oprecht zijn als kwaliteiten van hun kind met betrekking tot het aangaan en onderhouden van een vriendschapsrelatie. Daarnaast wordt het bezitten van enkele sociale vaardigheden gezien als een kwaliteit.

Dat wat ouders aangeven met betrekking tot de definitie van vriendschap (moeite met rekening houden met de ander en het niet bespreken van gevoelens met vrienden), vinden zij een valkuil van hun kind met betrekking tot het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties.

Tijdens de afname van de interviews met ouders heb ik gemerkt dat een aantal ouders het lastig vindt om een kwaliteit te noemen. Meerdere malen gaven ouders de valkuilen weer bij de vraag over de kwaliteiten. Hierbij heb ik dus meerdere malen specifiek navraag gedaan naar de *kwaliteiten*. Ouders moesten ook langer nadenken bij deze vraag.

Kijkende naar de antwoorden gegeven door ouders op de startvraag, dan komen deze sterk overeen met de valkuilen die zij noemen bij de betreffende vraag die daarover gesteld is. Geen enkele ouder noemt bij de startvraag een kwaliteit van hun kind op.

Wat willen jongeren met autisme voor zichzelf als het gaat om vriendschapsrelaties?

Het merendeel van de jongeren in dit onderzoek wil niet méér vrienden. Het wordt wel als prima bevonden hoeveel vrienden men nu heeft. Slechts één jongen geeft aan meer vrienden in de buurt te willen. Eén andere jongen geeft ook aan het jammer te vinden dat vrienden van school zover weg wonen.

Door de bevroegde professional wordt dit ook genoemd. Het wordt dus als nadeel gezien door jongeren wanneer vrienden verder weg wonen.

Wat willen ouders voor hun kind met autisme als het gaat om vriendschapsrelaties?

Wat opvalt bij de resultaten van ouders met betrekking tot hetgeen zij willen voor hun kind als het gaat om vriendschapsrelaties, is dat ruim de helft van de ouders zich er bij neergelegd lijkt te hebben hoe het nu verloopt. Twee moeders hebben er voorheen wel meer tijd en energie ingestoken om hun kind te stimuleren of te helpen met het aangaan en onderhouden van vriendschappen. Het lijkt echter alsof ouders de valkuilen omtrent dit gebied nu meer geaccepteerd hebben dan een aantal jaren terug. Voor mij was dit een verrassende uitkomst. Ik heb bewondering voor deze ouders dat hen dit nu lukt. Eén ouderpaar geeft aan graag te zien dat hun kind vriendschappen sluit. Echter geeft moeder hierbij aan dat ze het idee heeft dat X er geen last van heeft dat hij nu geen vrienden heeft en dat zij als ouders het zelf vervelender vinden. Hier klinkt van ouders uit meer een wens of hoop rondom vriendschapsrelaties van hun kind, dan dat ze per se willen dat hun kind vriendschappen sluit. Eén moeder geeft aan hier niks in te willen, maar de vriendschapsrelaties van haar zoon wel te stimuleren. Hiermee lijkt zij aan te geven dat ze enerzijds accepteert hoe de vriendschappen van haar zoon nu gaan, anderzijds ziet ze bij hem problemen in het onderhouden van zijn vriendschappen en probeert ze hem hierin te ondersteunen en stimuleren. Vanuit de literatuur (De Wit et al., 2007) wordt dit laatste onderstreept.

Ouders hebben als opvoedingstaak om hun jongere te ondersteunen, rekening houdend met de behoefte aan meer autonomie die een jongere krijgt in de adolescentie. Ook de antroposofische benadering onderstreept dit. Ouders dienen niet opdringerig te zijn, maar werkelijk interesse te hebben voor wat de jongere beleeft.

De bevroegde professional geeft aan dat hij ziet dat ouders grote stappen willen nemen. Hij ervaart daarin iets anders dan de gegevens van dit onderzoek doen vermoeden.

Wat zijn de overeenkomsten en verschillen met betrekking tot vriendschapsrelaties tussen de jongeren met autisme en hun ouders?

Als je kijkt naar de overeenkomsten tussen de jongeren en hun ouders, dan noemen zowel de jongeren als hun ouders dezelfde activiteiten die de jongeren ondernemen met hun vrienden. Met activiteiten wordt in dit geval bedoeld het samen ondernemen van iets, niet het delen van gevoelens. Een tweede overeenkomst tussen jongeren en hun ouders is de behoeften die zij hebben met betrekking tot vriendschappen. Bij het merendeel van de ouders komt dit overeen met hun kind.

Jongeren geven een andere definitie van vriendschap dan hun ouders. De jongeren geven daarbij een definitie die overeenkomt met de literatuur.

Ouders zien dat een vriendschap voor hun kind voornamelijk gebaseerd is op functioneel contact. Daarnaast geven bijna alle ouders aan dat hun kind minder vrienden/ vriendinnen heeft dan de jongeren zelf aangeven. Dit verschil zou mogelijk verklaard kunnen worden door een andere kwalitatieve beoordeling die ouders lijken te geven aan de vriendschappen van hun kind, dan die hun kind over zijn eigen vriendschappen geeft.

Een ander verschil is dat de jongeren in dit onderzoek zelf voornamelijk het aangaan van vriendschapsrelaties als moeilijker ervaren door hun autisme. Hun ouders zien daarentegen dat het onderhouden van vriendschapsrelaties lastig is voor hun kind.

Wat willen jongeren met betrekking tot de begeleiding als het gaat om vriendschapsrelaties?

De helft van de jongeren wil geen hulp van mij in de begeleiding, de andere helft wel. Van de jongeren die wel hulp willen, weet één jongen dat hij hulp wil in het aangaan en onderhouden van vriendschappen, maar weet nog niet in welke vorm hij dit wil. De andere jongere heeft aangegeven niet méér vrienden te willen, maar hulp te willen in de begeleiding voor de problemen waar zij in haar vriendschappen tegenaan loopt. Hulp in de begeleiding is dus deels gewenst.

Wat willen ouders voor hun kind met betrekking tot de begeleiding als het gaat om vriendschapsrelaties?

De ene helft van de ouders geeft aan hulp van mij in de begeleiding voor hun kind te willen omtrent het thema vriendschapsrelaties. De andere helft van de ouders wil geen hulp van mij in de begeleiding. Opvallend is dat de jongeren waarvan de ouders zeggen dat ze wel hulp voor hun kind willen, zelf geen hulp willen. Daarentegen geven de ouders van de jongeren die zelf wel hulp willen omtrent dit thema, aan dat zij geen hulp voor hun kind willen. Hier zit dus duidelijk een verschil.

Wat mij opvalt in deze is dat een deel van de ouders aangeeft rondom het thema vriendschapsrelaties niks meer te willen in de begeleiding voor hun kind. Enerzijds heeft dit te maken met de leeftijd van hun kind; hij/zij kan hierin zelf ook keuzes maken en hierin iets in willen. Anderzijds lijken zij zich er bij neergelegd te hebben hoe het nu gaat. Dit brengt mij bij mijn eigen aandeel als begeleider in dit geheel. Zelf had ik wel verwacht dat er een verschil zou zitten tussen wat jongeren willen in de begeleiding en wat hun ouders willen voor hen (zie verder paragraaf 5.3). Echter had ik verwacht dat er meer hulpvragen rondom dit thema zouden liggen. Aangezien het in mijn begeleidingen gaat om een samenwerking tussen jongeren, ouders en ikzelf als begeleider, wil ik middels het vierfactoren-model van Cohn gaan bekijken wat eenieder's rol hierin is en wat dit dan betekent voor mij in de begeleiding.

Wat zijn de gevolgen hiervan voor mijn begeleiding?

In paragraaf 2.6 staat beschreven waaruit het vierfactoren-model bestaat, namelijk de 'IKKEN', 'HET', 'WIJ', 'THEMA' en de 'GLOBE'. Kijkende naar de resultaten vanuit de interviews dan kan gezegd worden dat er andere behoeften liggen rondom bepaalde taken ('HET'). Enerzijds willen de jongeren wel iets met hun ontwikkelingstaak 'vriendschappen en sociale contacten onderhouden' en de ouders vanuit hun perspectief niet. Zij geven aan het bij hun kind te laten liggen wat hij of zij wil. Anderzijds willen de jongeren niks met hun ontwikkelingstaak en de ouders wel (controle uitoefenen door aan te geven dat het thema vriendschapsrelaties in de begeleiding meegenomen dient te worden en ondersteuning bieden). Naast deze taken vanuit de jongeren en hun ouders, heb ik zelf als begeleider ook een begeleidingstaak (zie tabel 2.6.2). Echter bemerk ik bij mezelf dat ik ook mijn eigen waarden en normen als persoon meeneem in de begeleiding. Bewust of onbewust spelen mijn gevoelens een rol in mijn begeleidingstaak. Als het gaat om vriendschapsrelaties zie ik, vanuit mijn eigen referentiekader, dat het zinvol, waardevol en heel prettig kan zijn om vriendschappen te hebben. Dit maakt dat ik geneigd ben om een jongere zonder vriendschappen te 'sturen' naar het aangaan van vriendschappen, zonder hierbij rekening te houden met wat hij of zij wil. Binnen het 'WIJ' werken in dit geheel bepaalde samenwerkingsprocessen die negatief van invloed kunnen zijn (zie mijn handelingsverlegenheid in hoofdstuk 1). Zo wil ik als begeleider aansluiten bij de ouders die vragen om samen met de jongere het gesprek aan te gaan over zijn vriendschappen of zijn sociale netwerk vergroten. Anderzijds wil ik ook aansluiten bij de jongeren die dit juist niet willen en het goed vinden zoals het nu gaat.

GLOBE-factoren in dit onderzoek kunnen bijvoorbeeld de meningen van vrienden van de jongeren zijn. In de literatuur (De Wit et al., 2007) wordt aangegeven dat vrienden als voorbeeld kunnen dienen voor jongeren. Dit kan zowel een positieve als negatieve invloed hebben op de jongeren en kan dus maken dat het een GLOBE-factor is.

Alle factoren binnen dit geheel spelen een gelijkwaardige rol. Het is echter een dynamische balans. Wanneer een begeleider inzicht heeft in de onderlinge samenhang tussen deze vier factoren en op het juiste moment aandacht geeft aan een van de vier factoren, heeft dit een positieve invloed op de samenwerking en het toewerken naar het gezamenlijke thema.

Dit betekent voor mij dus dat het blijft zoeken en *balanceren* tussen alle factoren. Samenwerking tussen de jongeren, hun ouders en mijzelf is daarbij een noodzakelijke voorwaarde.

5.3 Veronderstellingen

In paragraaf 2.7 zijn een aantal veronderstellingen gedaan. Uit de antwoorden op de deelvragen blijkt dat jongeren met autisme over het algemeen ook behoeften hebben aan vriendschappen. In dit onderzoek geeft één jongere aan dat dit niet per se hoeft. Jongeren met autisme ervaren (soms) problemen in het aangaan van vriendschappen. Dit geven zowel de jongeren zelf, hun ouders, een professional als de literatuur weer. Ook het onderhouden van vriendschappen geeft problemen voor jongeren met autisme. Echter geven de jongeren in dit onderzoek dit zelf niet aan. Eén jongere geeft aan hierbij wel hulp te willen.

De vriendschappen van jongens met autisme verschillen inhoudelijk deels van die van meisjes met autisme. Zowel de jongeren als ouders geven aan dat de jongens voornamelijk activiteiten ondernemen. Het meisje in dit onderzoek doet dit ook, maar kletst ook wel met haar vrienden. Hier zit dus een verschil. Ouders geven in dit geval aan dat er niet over gevoelens e.d. gesproken wordt. Ditzelfde wordt ook bij de jongens aangegeven. Daarin zit dus een overeenkomst.

Over het algemeen voelen de jongeren in dit onderzoek zich niet eenzaam. Eén jongen geeft wel aan zich eenzaam te voelen als zijn vrienden geen tijd hebben om af te spreken.

De behoeften van jongeren met betrekking tot begeleiding rondom dit thema verschilt met de behoeften die de ouders hebben voor hun kind. Het merendeel van de gemaakte veronderstellingen kan dus bevestigd worden.

5.4 Onderzoeksvraag

Voorafgaand aan het onderzoek is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Hoe worden vriendschapsrelaties ervaren door jongeren met autisme en hun ouders?

Na het beantwoorden van de deelvragen en het toetsen van de veronderstellingen, kan de onderzoeksvraag beantwoord worden.

Het merendeel van de jongeren met autisme heeft (meerdere) vrienden waarmee zij activiteiten ondernemen, uitstapjes maken, mailen/bellen/msnen en kletsen. Over het algemeen lukt het volgens de jongeren in dit onderzoek om vriendschappen te onderhouden. Het aangaan van vriendschappen is voor sommigen lastiger. De meeste jongeren voelen zich niet eenzaam door hun (aantal) vriendschappen. Zij lijken geen behoeften te hebben aan meer vrienden. Vrienden in de buurt zou wel wenselijk zijn, omdat het als nadeel wordt gezien als vrienden verder weg wonen. Een deel van de jongeren wil hulp in de begeleiding omtrent het thema vriendschappen. Ouders geven aan dat hun kind voornamelijk activiteiten onderneemt met vrienden/vriendinnen en op deze manier functioneel contact heeft. Er lijkt volgens ouders weinig sprake van sociale wederkerigheid of het delen van gevoelens met vrienden/vriendinnen. Dit wordt ook als een valkuil gezien volgens ouders. Qua aantal vrienden geven de ouders een lager aantal dan het aantal dat de jongeren zelf geven. Er worden door ouders voornamelijk valkuilen gezien als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen door hun kind. Ruim de helft van de ouders heeft zich erbij neergelegd dat de vriendschappen van hun kind lopen zoals ze nu lopen. Enkele ouders willen dat er in de begeleiding aandacht wordt besteed aan het thema vriendschapsrelaties. Dit zijn de ouders waarvan hun kind zegt dat ze geen hulp in de begeleiding willen rondom het thema vriendschappen.

Kortom; er kan gezegd worden dat vriendschapsrelaties over het algemeen anders worden ervaren door jongeren met autisme dan door hun ouders. Dit betekent voor mij als begeleider balanceren tussen beiden. Een goede samenwerking is daarbij van belang.

Terugkomend op de titel van dit onderzoek dan kan gezegd worden dat de ouders in dit onderzoek zich geen illusie maken over de vriendschappen van hun kind. Zij lijken een reëel beeld te schetsen en zien hierin de moeilijkheden van hun kind. Ouders hebben hierin wel een wens voor hun kind of hopen dat hun kind vriendschappen sluit omdat zij bij zichzelf merken dat dit een meerwaarde is. Eén ouder geeft hierover aan dat zij het haar kind gunt dat hij een goede vriend zou hebben. Zelf ben ik geen ouder, maar ik kan me voorstellen dat je als ouder je kind altijd het beste gunt.

In de literatuur (zie hoofdstuk 2) wordt aangegeven dat vriendschappen van invloed kunnen zijn op de sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling van adolescenten. In contact met anderen kunnen adolescenten ervaring opdoen in hun sociale vaardigheden. Kijkende naar dit onderzoek, denk ik dat jongeren met autisme binnen vriendschappen zeker ervaringen op kunnen doen en kunnen oefenen met sociale vaardigheden. Echter zal dit altijd op hun manier zijn, in hun tempo rekening houdend met hun pervasieve ontwikkelingsstoornis.

Als autismespecialist kan ik met de gegevens die voortvloeien uit dit onderzoek aanbevelingen doen ten aanzien van de begeleiding aan jongeren rondom het thema vriendschapsrelaties. Hierover meer in hoofdstuk 6.

5.5 Discussie

Bij de opzet van dit onderzoek zijn meerdere kanttekeningen te plaatsen. Allereerst is dit praktijkonderzoek kleinschalig, wat maakt dat voorzichtigheid geboden is omtrent het trekken van conclusies.

Daarnaast kunnen een aantal kanttekeningen geplaatst worden over de vragen in de interviews. Als eerste konden de jongeren kiezen uit bepaalde antwoordmogelijkheden waarbij wel altijd ruimte was voor eigen mening. Dit kan echter beperkend werken of een vertekend beeld geven. Bij de vraag aan de jongeren naar de definitie van vriendschap is niet specifiek doorgevraagd of en hoe de jongeren interesse tonen in hun vriendschappen, hoe ze de ander steunen en helpen en waarover er zoal gekletst wordt. Dit zou mogelijk meer informatie of inzicht verschaft kunnen hebben over de inhoud van de vriendschappen, waardoor dit beter vergeleken kon worden met informatie van ouders. Echter dient hierbij opgemerkt te worden dat uit ervaring met de jongeren in dit onderzoek blijkt dat voor sommige van hen een 'hoe-vraag' erg moeilijk is om te beantwoorden. Mogelijk dat met een scalingvraag het makkelijker was geweest om daar antwoord op te geven. Bijvoorbeeld hoe goed ze een bepaalde kwaliteit met betrekking tot vriendschappen van zichzelf vonden op een schaal van 0-10. Eén meisje vond vier van de huidige vragen moeilijk. In het vervolg zouden mogelijk de vragen aangepast kunnen worden, zodat deze makkelijker te beantwoorden zijn. Wat mij verder is opgevallen dat de startvraag van het interview mij meer informatie gaf bij sommige ouders, dan enkele andere vragen bij elkaar. Dit onderstreept voor mij het belang van een goede startvraag.

6 Aanbevelingen

6.1 Inleiding

Op grond van beantwoording van de deelvragen, veronderstellingen en onderzoeksvraag worden een aantal aanbevelingen geformuleerd vanuit huidig onderzoek en suggesties voor verder onderzoek gegeven.

6.2 Aanbevelingen naar aanleiding van het onderzoek

Gezien ik in mijn conclusie aangeef dat een goede samenwerking tussen jongeren met autisme, hun ouders en ik als begeleider een noodzakelijke voorwaarde is rondom het thema vriendschapsrelaties, zal ik per persoon (of factor) aanbevelingen doen.

Aanbevelingen met betrekking tot de jongeren met autisme

- Houd rekening met hun autisme en de invloed die dit kan hebben op het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties;
- Sta open voor de manier waarop zij vriendschappen ervaren;
- Luister goed naar wat zij werkelijk lastig vinden binnen vriendschappen. Dit is niet bij iedereen hetzelfde.

Aanbevelingen met betrekking tot de ouders van de jongeren met autisme

- Maak gebruik van de deskundigheid van ouders, ook al denk je dat ze die deskundigheid nog niet hebben;
- Luister goed naar de visie van ouders rondom het thema vriendschappen en bekijk samen of deze reëel is of dat dit meer een wens vanuit de ouders is;
- Durf met ouders te onderzoeken en te verkennen wat hun opvoedingstaak is rondom vriendschapsrelaties met betrekking tot hun kind in de adolescentie.

Aanbevelingen met betrekking tot begeleiders van jongeren met autisme

- Durf je eigen waarden en normen los te laten omtrent het thema vriendschapsrelaties (en ook met betrekking tot andere thema's);
- Durf te luisteren en wees open, eerlijk en nieuwsgierig naar zowel jongeren als ouders;
- Heb aandacht voor het samenwerkingsproces;
- Ga niet hopen op iets wat eigenlijk je eigen wens is en niet de wens van de ander.

Niet alleen binnen Autismebegeleiding.nl is het een meerwaarde om de afstemming tussen jongeren, ouders en begeleiders te vergroten, maar voor alle organisaties en begeleiders die met gezinnen met jongeren met autisme werken is het zinvol om goed af te stemmen (te balanceren) tussen alle partijen. Het durven om goed te luisteren en het opzij zetten van je eigen waarden en normen binnen dit geheel is daarbij een voorwaarde.

6.3 Suggesties voor verder onderzoek

Nu in kaart is gebracht hoe vriendschapsrelaties door jongeren met autisme en hun ouders worden ervaren, is het ook interessant om te onderzoeken hoe vriendschapsrelaties door volwassen mensen met autisme worden ervaren. In de praktijk merk ik dat volwassen mensen met autisme een ander zelfbeeld hebben dan jongeren met autisme. In autobiografieën lees je dat mensen met autisme door de jaren heen een andere kijken op zichzelf krijgen, naar eigen zeggen vaak een reëler beeld. Het zou daarom interessant zijn om bij volwassen mensen onderzoek te doen naar vriendschappen. Tevens zouden relaties hierbij ook aan bod kunnen komen. Naast vriendschapsrelaties is dat een onderwerp waar ongetwijfeld vele ervaringen in zijn die mede gekleurd worden door het autisme van mensen.

Binnen dit onderzoek zijn de jongeren en hun ouders bevraagd en daarnaast één professional die niets met de bevraagde jongeren te maken had. Voor vervolgonderzoek zou het zeker zinvol kunnen zijn om een groter aantal jongeren en ouders te bevragen met daarbij ook de (thuis)begeleiders.

7 Persoonlijke reflectie

Dit onderzoek is voor mij typerend geweest voor hoe ik meestal te werk ga en geeft tevens ook weer welke persoonlijke ontwikkeling ik heb doorgemaakt afgelopen jaren.

Bij de start in september merkte ik bij mezelf dat ik snel een onderzoeksonderwerp wilde hebben met daarbij een geschikte vraag. Ik had van collega's die eerder de opleiding hebben afgerond begrepen dat het handig is om goed te kijken waar je handelingsverlegenheid ligt. Zo gezegd, zo gedaan dacht ik. Echter kwam ik er al snel achter dat het toch wel enige tijd kost om een fatsoenlijke onderzoeksvraag met deelvragen te maken die je handelingsverlegenheid onderzoekt. Dit bleek vrij lastig. Voor mij was dit al het eerste 'obstakel'. Nog steeds bleef ik positief en had ik voor mezelf een strakke tijdsplanning gemaakt waar het onderzoek doen een onderdeel van was, naast de andere modules van het tweede jaar en het inleveren van de opdrachten van de modules van het eerste jaar. Nu ik het alleen al typ in één zin vind ik het zelf al een behoorlijke opgave, maar daar dacht ik in de herfst nog anders over. Vol goede moed ging ik verder met mijn onderzoek en als Pauline eenmaal iets in haar hoofd heeft.....Volgens mijn planning moest het allemaal op tijd af. Echter verliep het niet zo voorspoedig als ik gehoopt had. Er was voor mij veel onduidelijk en ik had er nog weinig idee van hoe ik bepaalde zaken aan wilde pakken, behalve dan dat ik snel door wilde. Er heerste voor mijn gevoel alléén maar onduidelijkheid. Waar ik voorheen zelf door probeerde te ploeteren, heb ik nu mijn 'critical friends' om hulp gevraagd. Hiermee heb ik geoefend in het patroon doorbreken van alleen alles op proberen te lossen. Met mijn 'critical friends' heb ik besproken wat er bijvoorbeeld allemaal in hoofdstuk 2 moest komen te staan. Wat heb ik uiteindelijk lang over dat hoofdstuk gedaan naar mijn idee! Maar, het was de moeite waard, want voor mijn gevoel was het 'degelijk' van opzet. Het theoretisch onderzoek is de leidraad van mijn onderzoek, mede omdat ik meer kennis wilde verschaffen over vriendschapsrelaties in de adolescentie en in het bijzonder bij jongeren met autisme. Mijn begeleider Jan vond het een goed geschreven stuk, waardoor ik weer frisse moed kreeg om met mijn 'onderzoekreis' verder te gaan.

Gaandeweg de tijd kwam ik erachter dat het proces van onderzoek doen niet te versnellen valt. Dit gaf rust. Hoofdstuk 3 was dan ook vrij snel geschreven en ik had al vrij snel duidelijk hoe ik het onderzoek aan wilde gaan pakken. Toen kwam het volgende 'obstakel', namelijk het maken van interviewvragen. Dit bleek nog niet zo makkelijk als ik had gedacht. Doordat ik steeds weer literatuur las of ergens iets las over interviewvragen was dit een voortdurend proces van bijstellen. Achteraf gezien, na het afnemen van de interviews, kwam ik erachter dat ik sommige vragen toch op een andere manier had moeten stellen. Ik liep ook erg aan tegen het feit dat interviewen niet zomaar iets is wat je even doet. Je moet op veel meer punten letten dan je vooraf bedenkt. Dit is ook zeker van invloed geweest op mijn resultaten. Bij de verwerking van de resultaten liep ik er tegenaan dat ik de vragen aan de jongeren niet in handige volgorde heb gesteld. Bij de interviews met de ouders heb ik onvoldoende doorgevraagd bij enkele vragen, waardoor ik achteraf gezien nu minder te weten ben gekomen dan had gekund. Tevens zaten er vragen tussen (bij de jongeren en ouders) die onvoldoende antwoord gaven op de deelvragen. Mogelijk dat ik met meer specifiekere vragen een gerichter antwoord had gekregen. Ik merkte bij mezelf dat ik pas goed wist waar ik heen wilde met mijn vragen, toen ik de resultaten aan het verwerken was. Dit geeft weer dat het doen van onderzoek ook een soort cyclisch proces is. Een volgende keer zou ik dit namelijk bijstellen en een aantal zaken anders doen.

Na het bedenken van de interviewvragen kwam voor mezelf wel een omslagpunt. Ik heb daaropvolgend mijn tijdspad bijgesteld en ben rustig verder gaan werken aan het onderzoek. Voor mijn gevoel kreeg ik het wel op tijd af. Ook dit gaf weer rust. Waar ik wel nog hard voor moest doorwerken waren de laatste drie hoofdstukken. Je denkt dan dat je een groot gedeelte al gehad hebt en dat je alleen nog maar hoeft te typen. Toch vergde dit nog veel tijd en energie.

Uiteindelijk is het me gelukt om op tijd een eindresultaat neer te zetten.

In bovenstaande stuk heb ik 'obstakel' tussen haakjes gezet, omdat het voor mij toen steeds als een hoge berg voelde waar ik tegenop keek en waar ik toch echt overheen moest komen. Achteraf kan ik er nu zelfs wel een beetje om lachen. Het typeert namelijk hoe ik er toen tegenaan keek. Ik herken dit van mezelf ook van eerder uitgevoerd wetenschappelijk onderzoek. Ook dat moest 'snel af'. Voor mij persoonlijk is dit onderzoek weer een wijze les voor mezelf geweest. Ik mag meer vertrouwen op mezelf en heb gemerkt dat hulp vragen erg prettig is. Daarnaast werkt het beter om een tijdsplanning te maken en te zorgen dat het ook leuk is om deze te volgen in plaats van een tijdsplanning maken waarbij je je eigen behoeften vergeet mee te nemen. Mede dankzij het supervisietraject wat ik dit schooljaar bewandeld heb, heb ik gemerkt dat het wel heel belangrijk is om tijd voor jezelf vrij te maken. Als ik dit niet doe, ga ik vermijden wat uiteindelijk voor de planning helemaal niet constructief werkt. Voor mij als persoon was dit onderzoek doen dus weer een hele wijze les.

Naast een persoonlijk belang heeft dit onderzoek ook een belang voor mij als autismespecialist. Daar waar ik dacht (net als voorheen op persoonlijk vlak) *alleen* tussen de mening van jongeren en ouders in te staan rondom het thema vriendschapsrelaties, geeft dit onderzoek weer dat we dienen *samen* te werken met alle partijen en dat balanceren mag. Dit laatste is ook logisch gezien het feit dat iedere partij, in dit geval de jongeren, hun ouders en ik als begeleider, zijn eigen taak heeft.

Binnen dit onderzoek heb ik een professional bevraagd die ook begeleiding geeft aan jongeren met autisme. Ook hij bemerkt problemen bij de jongeren op het gebied van vriendschapsrelaties en ook tussen dat wat ouders willen en dat wat jongeren willen dit thema. Verder gaf hij aan een verschil te zien tussen jongens en meisje in de behoefte aan vriendschappen. Volgens hem hebben meisjes hier meer behoefte aan dan jongens. Of zij er daadwerkelijk méér behoefte aan hebben vind ik lastig om aan te geven. Wel zie ik een klein verschil in de activiteiten die worden ondernomen met vrienden door jongens en meisjes. Voor mij was het wel een eye-opener dat hij dit benoemde, omdat ik daar op dat moment nog niet echt mee bezig was in mijn onderzoek. Daarnaast gaf de professional aan hoe hij omgaat in zijn begeleidingen met dit thema. Omdat wij toch redelijk solistisch werken in onze begeleidingen was dit voor mij prettig en ook leerzaam om te horen. Nu de resultaten bekend zijn kan ik zeggen dat de ouders van dit onderzoek verder lijken te zijn in het proces van acceptatie van de beperkingen van hun kind dan de ouders waar de professional mee te maken heeft. Tot slot geeft de professional aan dat hij hoopt dat zijn cliënten gaan inzien dat zij hulp nodig hebben met betrekking tot het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties. Enkele jaren terug dacht ik hier misschien ook zo over. Nu, en zeker na dit onderzoek, weet ik dat dit niet de manier is die voor mij en mijn cliënten gaat werken. Niet kijken naar wat mij belangrijk lijkt voor hen, maar naar wat zij zelf aangeven en de samenwerking aan durven gaan tussen de jongeren, hun ouders en mijzelf is wat ik mee zal nemen uit dit onderzoek.

Dit onderzoek heeft me geholpen om me te ontwikkelen als professional in mijn werkveld en benadrukt het belang van durven luisteren naar je cliënten en oprechte nieuwsgierigheid tonen.

*Om de goede strijd te strijden,
hebben we hulp nodig.
We hebben vrienden nodig,
en als onze vrienden niet in de buurt zijn,
moeten we van de eenzaamheid,
ons belangrijkste wapen maken.*

Paulo Coelho

8 Literatuurlijst

8.1 Literatuur

American Psychiatric Association. (2001). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Washington: American Psychiatric Press. *Beknopte handleiding bij de diagnostische criteria van de DSM-IV – TR*. 2005. Amsterdam: Harcourt.

Bogdashina, O. (2008). *Theory of Mind en de Triade van Perspectieven bij Autisme en Syndroom van Asperger*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Delfos, M. & Gottmer, M. (2008). *Leven met autisme*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Harinck, F. (2010). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. (8^e druk). Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Hendriksen, J. (2006). *Collegiale consultatie en coaching. Een model voor het coachingsgesprek*. Soest: Uitgeverij Nelissen.

Kesteren, B. van (2006). *Een gat waar je hart zit*. (2de druk). Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Lievegoed, B. (2011). *Ontwikkelingsfasen van het kind*. (14de druk). Zeist: Uitgeverij Christofoor.

Migchelbrink, F. (2009). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Schrurs, J. (2010). *Psycho-educatie bij personen met Autisme Spectrum Stoornissen*. (2^e druk). Meijel: Uitgeverij VIA.

Shaffer, D. (2000). *Social & personality development*. (4th ed.) Stamford: Wadsworth/Thomson.

Van Berckelaer-Onnes, I. (2002). Autisme in een notendop. In: *Logopedie en Foniatrie*, 9, 225-230.

Wit de, J. & Slot, W. & Aken van, M. (2007). *Psychologie van de adolescentie*. (23^e druk). Baarn: HBUitgevers.

Wing, L. (2005). *Leven met uw autistische kind; een gids voor ouders en begeleiders*. Amsterdam: Harcourt.

8.2 Websites

Autismebegeleiding.nl. (2010). *Autismebegeleiding.nl*. Verkregen op 07-12-2010: www.autismebegeleiding.nl.

Bijlage 1

Interviewschema jongeren

Vragen	Antwoorden (aankruisen en aantal achter dubbele punt vermelden)
1. Heb je vrienden/vriendinnen?	☐ Ja ☐ Nee
2. Hoeveel vrienden/vriendinnen heb je?	Vrienden: Vriendinnen:
3. Wat versta jij onder een vriendschap?	☐ Elkaar graag mogen ☐ Interesse tonen in elkaar ☐ Iemand die jou begrijpt ☐ Elkaar steunen ☐ Samen leuke dingen doen ☐ Met elkaar mailen / bellen / msn-en ☐
4. Hoe zijn jouw vriendschappen begonnen?	☐ Via internet: ☐ Op school: ☐ Via een andere vriend/vriendin: ☐ Via werk/bijbaantje: ☐ Via een sport/sportschool: ☐ Via een club/hobby: ☐
5. Hoe onderhoud je een vriendschap?	☐ Afspreken met elkaar ☐ Bellen / mailen / msn-en ☐ Samen leuke dingen doen ☐
6. Wat doen jullie samen?	☐ Mailen / msn-en / bellen ☐ Uitstapjes maken: naar bioscoop, naar Efteling, etc. ☐ Activiteiten ondernemen: spel, fietsen, voetballen, gamen, naar iemand toegaan etc. ☐
7. Wat maakt dat jouw vriend/vriendin is?	☐ Ik mag hem/haar graag: ☐ We hebben dezelfde interesses: ☐ Ik voel me prettig bij hem/haar: ☐
8. Voel je je wel eens eenzaam?	☐ Ja ☐ Nee - Indien 'ja', reden waar dit mee te maken heeft: ☐ Met de hoeveelheid vrienden die ik heb ☐ Dat ik mijn gevoelens niet kan delen met mijn vrienden ☐ Dat mijn vrienden mij niet begrijpen ☐ Iets anders, namelijk.....
9. Hebben jou vrienden/vriendinnen	☐ Ja

ook autisme?	☐ Nee ☐ Weet ik niet ☐ Sommigen wel, anderen niet
10. Zou je meer vrienden/vriendinnen willen? Waarom wel of niet?	☐ Ja ☐ Nee - Reden:
11. Denk je dat het moeilijker is om vrienden te maken als je autisme hebt? Waarom wel of niet?	☐ Ja ☐ Nee - Reden:
12. Wat wil je graag van de begeleiding als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen?	☐ Niks, geen hulp dus ☐ Hulp bij nieuwe vrienden maken ☐ Hulp bij het aangaan van vriendschappen ☐ Hulp bij het onderhouden van vriendschappen ☐ Iets anders, namelijk

Interviewvragen ouders

Vragen
Startvraag: 1. Zou je mij kunnen vertellen wat er in je opkomt als ik het heb over vriendschapsrelaties en jongeren met autisme?
2. Wat versta je onder een vriendschap (m.b.t. je kind)? Definitie.
3. Heeft je zoon/dochter met autisme vrienden/vriendinnen? Zo ja, hoeveel?
4. Als je zoon/dochter vrienden/vriendinnen heeft, wat voor soort* vriendschappen zijn dit? * Voorbeeld: beginnende vriendschap, hechte vriendschap, liefdesrelatie.
5. Wat doet je zoon/dochter zoal samen met zijn/haar vrienden/vriendinnen?
6. Wat vind je van de huidige vriendschappen/relaties van je kind?
7. Welke kwaliteiten zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?
8. Welke beperkingen/valkuilen zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?
9. Wat is het gevolg van deze beperkingen/valkuilen als het gaat om vriendschapsrelaties?
10. Wat wil je voor je kind als het gaat om vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?
11. Is dit in overeenstemming met wat je kind wil?
12. Wat wil je voor je kind m.b.t. de begeleiding als het gaat om (beginnende) vriendschapsrelaties ofwel het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties?

Interviewvragen professional

Vragen
Startvraag: 1. Zou je mij kunnen vertellen wat er in je opkomt als ik het heb over vriendschapsrelaties en jongeren met autisme?
2. Wat versta je onder een vriendschap? Definitie.
3. Denk je dat dit dezelfde definitie is als die de jongeren die jij begeleidt van vriendschap hebben? Leg uit.
4. Hoeveel cliënten tussen de 14 en 20 jaar begeleid je?
5. Hebben je cliënten tussen de 14 en 20 jaar vrienden/vriendinnen? Zo ja, hoeveel?
6. Komt het thema vriendschap in jouw begeleidingen met jongeren met autisme wel eens naar voren? - Vraag vanuit cliënt zelf? - Door ouders erover beginnen of jij zelf?
7. Wat merk je rondom dit thema bij jongeren met autisme in je begeleiding? Lopen zij ergens tegenaan?
8. Welke kwaliteiten zie je bij de jongeren met autisme die je begeleidt als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?
9. Welke beperkingen/valkuilen zie je bij de jongeren met autisme die je begeleidt als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?
10. Wat is het gevolg van deze beperkingen/valkuilen bij de jongeren met autisme naar jouw idee als het gaat om vriendschapsrelaties?
11. Wat merk je bij de ouders van de jongeren met autisme rondom het thema vriendschap?
12. Merk je verschillen of overeenkomsten tussen de mening van ouders rondom dit thema en de mening van de jongeren? Zo ja, wat zijn dan die overeenkomsten/verschillen volgens jou?
13. Als er verschillen zijn tussen de mening van ouders en die van de jongeren, hoe ga jij daar dan mee om in de begeleiding?
14. Heb je een idee wat de jongeren die je begeleidt rondom het thema vriendschapsrelaties willen van jou in de begeleiding?
15. Heb je een idee wat de ouders van de jongeren rondom het thema vriendschapsrelaties willen van jou in de begeleiding?

Bijlage 2

Interviewschema meisje 1

Vragen	Antwoorden
1. Heb je vrienden/vriendinnen?	Wat bedoel je met vrienden? Door interviewer wordt aangegeven dat ze de vrienden moet aangeven die <i>zij</i> als vrienden beschouwt. Ze geeft dan aan dat ze vrienden heeft.
2. Hoeveel vrienden/vriendinnen heb je?	Vrienden: 3 Vriendinnen: 4
3. Wat versta jij onder een vriendschap?	- Elkaar graag mogen - Interesse tonen in elkaar - Iemand die jou begrijpt - Elkaar steunen - Samen leuke dingen doen - Met elkaar mailen (licht eraan hoe vaak) / bellen / msn-en
4. Hoe zijn jouw vriendschappen begonnen?	- Op school: 2 - Via werk/bijbaantje: 2 - Via een club: 3
5. Hoe onderhoud je een vriendschap?	- Afspreken met elkaar: soms - Bellen / mailen / msn-en: af en toe - Samen leuke dingen doen
6. Wat doen jullie samen?	- Mailen / msn-en / bellen - Uitstapjes maken: naar bioscoop, naar Efteling, kermis. - Activiteiten ondernemen: spel, fietsen, naar iemand toegaan.
7. Wat maakt dat jouw vriend/vriendin is?	- Ik mag hem/haar graag: logisch, anders ben je geen vriend! - We hebben dezelfde interesses: bij één vriendin - Ik voel me prettig bij hem/haar: bij allemaal. Bij één jongen meestal.
8. Voel je je wel eens eenzaam?	- Nee. Ik vind het wel lastig als vrienden of vriendinnen het druk hebben en dan geen tijd hebben om af te spreken.
9. Hebben jou vrienden/vriendinnen ook autisme?	- Ja, zes wel, één niet.
10. Zou je meer vrienden/vriendinnen willen? Waarom wel of niet?	- Nee, want dat wordt te druk. Dan kan ik nooit meer fatsoenlijk thuis zijn.
11. Denk je dat het moeilijker is om vrienden te maken als je autisme hebt? Waarom wel of niet?	- Nee, licht er aan. Voor mij is het niet echt moeilijker. Voor sommigen is het veel moeilijker.
12. Wat wil je graag van de begeleiding als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen?	- Hulp bij het omgaan met de problemen die ik tegenkom binnen vriendschappen.

Interviewschema jongen 1

Vragen	Antwoorden
1. Heb je vrienden/vriendinnen?	- Nu niet echt zoals eerst
2. Hoeveel vrienden/vriendinnen heb je?	x
3. Wat versta jij onder een vriendschap?	- Elkaar graag mogen - Interesse tonen in elkaar: zou kunnen - Iemand die jou begrijpt - Elkaar steunen: kan - Samen leuke dingen doen: kan - Met elkaar mailen / bellen / msn-en
4. Hoe zijn jouw vriendschappen begonnen?	- Die ik heb gehad op school.
5. Hoe onderhoud je een vriendschap?	- Afspreken met elkaar - Bellen / mailen / msn-en - Samen leuke dingen doen
6. Wat doen jullie samen?	- Op dit moment mail en msn ik nog een beetje
7. Wat maakt dat jouw vriend/vriendin is?	- Heb nu geen echte vrienden. Eén jongen zit tussen een vriend en een kennis in.
8. Voel je je wel eens eenzaam?	- Nee
9. Hebben jou vrienden/vriendinnen ook autisme?	- Ja, die ik had wel. Je wordt op een speciale school geïsoleerd van de rest.
10. Zou je meer vrienden/vriendinnen willen? Waarom wel of niet?	- Misschien. Zou het niet erg vinden als het niet is, maar wel leuk vinden als het wel zo is. Lijkt me misschien wel leuk om een vriend te hebben. Mag ook met een nieuw iemand. Heb het idee dat de moeite die ik er voor doe, geen zin heeft.
11. Denk je dat het moeilijker is om vrienden te maken als je autisme hebt? Waarom wel of niet?	- Misschien. Voor mij is het soms lastig om vriendschappen aan te gaan. Kan het makkelijker onderhouden dan aangaan.
12. Wat wil je graag van de begeleiding als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen?	- Niks, geen hulp dus

Interviewschema jongen 2

Vragen	Antwoorden
1. Heb je vrienden/vriendinnen?	- Ja
2. Hoeveel vrienden/vriendinnen heb je?	Vrienden: ongeveer 10, waarvan 4 of 5 goede.

je?	
3. Wat versta jij onder een vriendschap?	- Elkaar graag mogen - Interesse tonen in elkaar - Elkaar steunen - Samen leuke dingen doen - Elkaar helpen - Samen over ruzie heenkomen
4. Hoe zijn jouw vriendschappen begonnen?	- Op school: 6 - Via werk/bijbaantje: 2 - Uit de buurt: 3
5. Hoe onderhoud je een vriendschap?	- Op tijd afspreken met elkaar. Op school zie ik de rest. - Aardig tegen elkaar doen.
6. Wat doen jullie samen?	- Activiteiten ondernemen: fietsen, gamen, buiten dingen. - Op school kletsen
7. Wat maakt dat jouw vriend/vriendin is?	- We hebben dezelfde interesses: bij sommigen - We zien elkaar vaak. Ruzie wordt snel opgelost.
8. Voel je je wel eens eenzaam?	- Nee
9. Hebben jou vrienden/vriendinnen ook autisme?	- Nee. Sommigen in de familie wel.
10. Zou je meer vrienden/vriendinnen willen? Waarom wel of niet?	- Ja. Waar ik nu mee omga, zijn ver weg. Kan ik niet makkelijk mee afspreken. Heb liever dat ze in de buurt wonen.
11. Denk je dat het moeilijker is om vrienden te maken als je autisme hebt? Waarom wel of niet?	- Ja. Je bedoelt soms dingen anders, maar dan floept het er verkeerd uit. Je probeert het goed te doen, maar het komt er verkeerd uit. Ik hoor dan van anderen dat het toch niet goed was.
12. Wat wil je graag van de begeleiding als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen?	- Hulp bij het aangaan van vriendschappen - Hulp bij het onderhouden van vriendschappen Weet nog niet hoe dit vorm moet krijgen.

Interviewschema jongen 3

Vragen	Antwoorden
1. Heb je vrienden/vriendinnen?	- Ja
2. Hoeveel vrienden/vriendinnen heb je?	Vrienden: ongeveer 10. Er zitten geen meisjes in de klas en ook weinig op school.
3. Wat versta jij onder een vriendschap?	- Elkaar graag mogen - Met sommigen alleen lol maken, met anderen wel meer, ook serieuze gesprekken voeren.
4. Hoe zijn jouw vriendschappen begonnen?	- Via internet: 2 - Op school: 4 - Via een andere vriend/vriendin: 1 - Via de Xbox: 3. Dit zijn vrienden van vrienden. Zijn er drie van die 10.

5. Hoe onderhoud je een vriendschap?	- Afspreken met elkaar - Via internet - Het is lastig om af te spreken bij een verre school
6. Wat doen jullie samen?	- Mailen / msn-en / bellen Uitstapjes maken: naar het jongerencentrum - Activiteiten ondernemen: computeren, xboxen, de hond uitlaten
7. Wat maakt dat jouw vriend/vriendin is?	- We hebben dezelfde interesses: het verschilt per persoon wat we gemeen hebben.
8. Voel je je wel eens eenzaam?	- Nee
9. Hebben jou vrienden/vriendinnen ook autisme?	- Sommigen wel, anderen niet
10. Zou je meer vrienden/vriendinnen willen? Waarom wel of niet?	- Zou op zich wel kunnen, maar hoeft niet per se.
11. Denk je dat het moeilijker is om vrienden te maken als je autisme hebt? Waarom wel of niet?	- Kan. Je hebt van die mensen en die je in een hokje gaan plaatsen als raar kind.
12. Wat wil je graag van de begeleiding als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen?	- Niks, geen hulp dus

Omwille van privacygevoelige gegevens volgen hieronder delen van de antwoorden van de ouders. Per ouder staan de vragen en antwoorden weergegeven.

Interviewschema moeder meisje 1

Vraag	Antwoordcategorieën
Startvraag: 1. Zou je mij kunnen vertellen wat er in je opkomt als ik het heb over vriendschapsrelaties en jongeren met autisme?	Volgens mij hebben jongeren met autisme niet echt vriendschappen. Anders als wij. Bij X vind ik haar vriendschappen meer tijdverdrijf. Ze gaan wel dingetjes doen, maar praten nergens over. Meer functioneel. Bij mijzelf is dit anders. X kan haar verdriet blijkbaar niet kwijt bij vrienden. Zo komt dit bij mij over omdat ik dat wel eens vraag. Voor mijn gevoel is haar idee van vriendschap anders. Ik kan het mis hebben.
2. Wat versta je onder een vriendschap (m.b.t. je kind)? Definitie.	Zie vraag 1.
3. Heeft je zoon/dochter met autisme vrienden/vriendinnen? Zo ja, hoeveel?	Ja, 6.
4. Als je zoon/dochter vrienden/vriendinnen heeft, wat voor soort* vriendschappen zijn dit?	Drie kent ze van een club (een jaar of 4/5), één van het werk (2 of 3 jaar) en één van school (jaar of 6).

* Voorbeeld: beginnende vriendschap, hechte vriendschap, liefdesrelatie.	
5. Wat doet je zoon/dochter zoal samen met zijn/haar vrienden/vriendinnen?	Dingen doen: Winkelen, bioscoop, Efteling, naar het dorp, thuis zitten.
6. Wat vind je van de huidige vriendschappen/relaties van je kind?	Zijn allemaal kinderen met iets. Ik ben al lang blij dat ze vrienden heeft. Ze heeft vooral vrienden de verder weg wonen. Dat is wel vervelend. Ligt moeilijker.
7. Welke kwaliteiten zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Ze maakt zelf haar afspraken. Onderhoudt zelf haar vriendschappen. Hier is ze trouw in. Ze zal ook nooit iemand laten vallen, wel andersom.
8. Welke beperkingen/valkuilen zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Echt gesprek voeren net als vrienden wel eens doen. Haar emoties tonen doet ze echter niet. Ze mailt jou. Naar vrienden en vriendinnen mailt ze ook niet. Vriendschappen lijken qua inhoud voor ons oppervlakkig. Kan wel praten over iets waar ze wat van weet (GTST). Vindt ze veilig denk ik.
9. Wat is het gevolg van deze beperkingen/valkuilen als het gaat om vriendschapsrelaties?	Ik denk dat het wederzijds is qua contacten. Rijtje van vrienden zijn allemaal kinderen met een beperking. Geldt voor hen hetzelfde. Contact is van beide kanten hetzelfde. Als hun daar geen probleem mee hebben, alleen voor mijn gevoel is een vriendschap anders dan voor hun. Zij hebben er een ander idee van denk ik, voor mijn gevoel. Als je echt je echt een goede vriend hebt waar je mee kunt huilen en lachen, je kunt het kwijt. Bij X, en wederzijds, is dit er niet.
10. Wat wil je voor je kind als het gaat om vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Niet echt iets. Ze onderhoudt zelf de contacten en daar ben ik blij mee. Ze laat niet gauw iemand vallen. Ze onderneemt dingen. Ze belt of mailt naar vrienden. Ik heb het idee dat ze ook wel nieuwe contacten aangaat. Als dit zo blijft ben ik al lang tevreden.
11. Is dit in overeenstemming met wat je kind wil?	Weet ik niet. Zij vindt dit vriendschap. Ik denk zelf dat ze vaak het initiatief neemt.
12. Wat wil je voor je kind m.b.t. de begeleiding als het gaat om (beginnende) vriendschapsrelaties ofwel het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties?	Nee, weet ik niet. Ga eens iets afspreken hoeft je bij X niet te doen. Ze zoekt bij jou wel bevestiging. Aangaan van contacten doet ze goed zelf.

Interviewschema vader meisje 1

Vraag	Antwoordcategorieën
Startvraag: 1. Zou je mij kunnen vertellen wat er in je	Bij X is het moeilijker met vrienden. Duidelijk verschil van soort zoekt soort op zeg maar. Ze

opkomt als ik het heb over vriendschapsrelaties en jongeren met autisme?	is op haar werk dan ook veel drukker. Hier thuis is ze meer gesloten. Vriendschappen thuis verwateren een beetje.
2. Wat versta je onder een vriendschap (m.b.t. je kind)? Definitie.	Ik denk dat het hetzelfde is als bij anderen: gewoon met elkaar omgaan en met elkaar praten. Meer niet. Samen ergens naar toe gaan, als het kermis is ofzo. Carnaval is te druk voor X. Geen verschil met de vriendschappen van zus.
3. Heeft je zoon/dochter met autisme vrienden/vriendinnen? Zo ja, hoeveel?	3
4. Als je zoon/dochter vrienden/vriendinnen heeft, wat voor soort* vriendschappen zijn dit? * Voorbeeld: beginnende vriendschap, hechte vriendschap, liefdesrelatie.	Kent ze al langer. Heeft geen nieuwe vriendschappen: X was de jongste vriendschap. Dit is over.
5. Wat doet je zoon/dochter zoal samen met zijn/haar vrienden/vriendinnen?	Kletsen, msn, bioscoop
6. Wat vind je van de huidige vriendschappen/relaties van je kind?	Prima. Ze is selectief. Zal niet zo snel iemand anders nemen om mee om te gaan.
7. Welke kwaliteiten zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Ze spreekt wel zelf af. Ze is wel trouw aan vrienden die ze al lang kent.
8. Welke beperkingen/valkuilen zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Moeite met nieuwe vriendschappen sluiten. Of ze dit wel of niet kan weet ik niet. Ik denk dat ze zelf zegt: 'Ik wil het niet.' Is vreemd, durft ze niet. Sluit moeilijk vriendschappen, wil het niet. Ik denk dat ze het erg vindt als een vriend elke dag op bezoek zou komen.
9. Wat is het gevolg van deze beperkingen/valkuilen als het gaat om vriendschapsrelaties?	Ik denk dat ze het moeilijk vindt om nieuwe vriendschappen te sluiten of ze wil het niet. Dat ze alleen blijft. Ook normale mensen kunnen er moeite mee hebben.
10. Wat wil je voor je kind als het gaat om vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Het zou best mooi zijn als X wat meer vrienden heeft, maar ik denk dat ze dat niet wil. Pushen hierin wordt niks. Als zij daarmee gelukkig is in deze situatie vind ik het best.
11. Is dit in overeenstemming met wat je kind wil?	X kan zeggen: 'Ik wil wel, maar hoeft niet, of ik vind het wel best zo.'
12. Wat wil je voor je kind m.b.t. de begeleiding als het gaat om (beginnende) vriendschapsrelaties ofwel het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties?	Ja, dat kan wel, maar ik weet niet wat X hierin wil. Dwingen werkt niet.

Interviewschema moeder jongen 1

Vraag	Antwoordcategorieën
Startvraag: 1. Zou je mij kunnen vertellen wat er in je opkomt als ik het heb over vriendschapsrelaties en jongeren met autisme?	Dat dat moeilijk is. Wat verstaan ze onder vriendschap? Is meestal een andere manier als wat normale mensen onder vriendschap verstaan. Kan heel hecht zijn, maar ook ineens af. Kunnen ook niet bijleggen of op een lager pitje zetten. Ze kunnen niet toegeven of inbeelden wat de ander voorheen. Of dat vriend dat niet snapt. Dat is denk ik heel moeilijk. Niet kunnen verplaatsen in standpunt van ander: is reden waarom het zo loopt.
2. Wat versta je onder een vriendschap (m.b.t. je kind)? Definitie.	Dat hij daar goed mee overweg kan, dat het klinkt. Dat ze dingen kunnen bespreken waar ze zomaar niet iedereen mee lastig kunnen vallen en dus samen kunnen overleggen, samen leuke dingen doen (op school in een vakantie of in een weekend). Samen vrije tijd opvullen. Anders doen ze dit niet of aan de computer.
3. Heeft je zoon/dochter met autisme vrienden/vriendinnen? Zo ja, hoeveel?	Op moment niet echt.
4. Als je zoon/dochter vrienden/vriendinnen heeft, wat voor soort* vriendschappen zijn dit? * Voorbeeld: beginnende vriendschap, hechte vriendschap, liefdesrelatie.	-
5. Wat doet je zoon/dochter zoal samen met zijn/haar vrienden/vriendinnen?	-
6. Wat vind je van de huidige vriendschappen/relaties van je kind?	Niet leuk. Echt niet leuk. Gaat vaak met ons niet mee. Zit hier maar thuis achter de computer. Doet hij verder niks, onderneemt ook niks. Ik heb het idee dat wij het zelf vervelender vinden dan hij zelf. Tenminste zo ziet het er naar uit. Heb niet het idee dat hij het mist. Laat hij niet merken. Had toch wel lol met X, nu is het af en is het ineens helemaal af. Zegt er niks over dat het jammer is dat het afgelopen is.
7. Welke kwaliteiten zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Als hij dezelfde interesses heeft als X. Dat hij probeert om rekening te houden met ander: dat is het punt waar het om draait. Dat is moeilijk. Met sommigen kan hij wel goed kletsen. Met anderen kan hij niks tegen zeggen. Bij sommigen is de klik er.
8. Welke beperkingen/valkuilen zie je bij je	Om toe te geven aan dingen wat de ander wil.

kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Inleven in situatie van ander. Hij is heel star wat zijn bedoeling is. Valt niet mee om dan wat anders doen. Geldt ook voor vriend die autistisch is. Iemand zonder autisme kan hier rekening mee houden.
9. Wat is het gevolg van deze beperkingen/valkuilen als het gaat om vriendschapsrelaties?	Dat vriendschappen niet zo lang duren als dit vaak gebeurt. Had het bij X niet in de gaten dat hij maar ja en amen zegt. Is geen middenweg. Goed dat hij voor zichzelf is opgekomen. Krijgt er eigenlijk straf voor dat hij iets goeds heeft gedaan. Zo voelt hij dit. Beiden even star. Beperkte interesses.
10. Wat wil je voor je kind als het gaat om vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Dat hij vriendschappen opbouwt, ook voor later als hij ooit op zichzelf gaat. Of wie weet hoe hij ooit komt te zitten. Het is fijn als hij dan een vriend heeft waar hij op terug kan vallen. Fijn als er iemand is waarmee het goed klikt. Samen dingen doen.
11. Is dit in overeenstemming met wat je kind wil?	Denk van wel. Diep in zich toch wel weer een vriend zou willen waar hij samen dingen mee kan doen of over dingen kan hebben. Ik denk dan vooruit: tot hoelang zal die vriendschap dan duren? Ik ben benieuwd als het zover is wat er dan gebeurt.
12. Wat wil je voor je kind m.b.t. de begeleiding als het gaat om (beginnende) vriendschapsrelaties ofwel het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties?	Niet verkeerd om het er met hem over te hebben. Belangrijk iets op deze leeftijd. Volgens mij hebben ze er zelf niet zo'n notie van dat hij geen vrienden heeft.

Interviewschema vader jongen 1

Vraag	Antwoordcategorieën
Startvraag: 1. Zou je mij kunnen vertellen wat er in je opkomt als ik het heb over vriendschapsrelaties en jongeren met autisme?	Beeld van X. Vriendschappen heeft hij eigenlijk niet. Wel gehad, maar nu niet. Is wel jammer. Als hij een goeie vriend had, was dat leuk voor hem. Kunnen ze samen wat doen.
2. Wat versta je onder een vriendschap (m.b.t. je kind)? Definitie.	Goede vrienden kun je alles tegen zeggen. Of X dat kan weet ik niet. Iets gezellig samen doen. Hij doet alleen computeren. Verder interesseert hem niks. X vult zijn tijd met vrienden op een andere manier in (met vrienden op vakantie gaan wordt een bende).
3. Heeft je zoon/dochter met autisme vrienden/vriendinnen? Zo ja, hoeveel?	Nu geen echte vrienden.
4. Als je zoon/dochter vrienden/vriendinnen heeft, wat voor soort* vriendschappen zijn dit?	-
* Voorbeeld: beginnende vriendschap,	

hechte vriendschap, liefdesrelatie.	
5. Wat doet je zoon/dochter zoal samen met zijn/haar vrienden/vriendinnen?	-
6. Wat vind je van de huidige vriendschappen/relaties van je kind?	Zou leuk vinden als hij een vriend heeft, want dan kan hij mee ergens naar toe gaan of iets doen. Nu moeten wij mee of hij is alleen.
7. Welke kwaliteiten zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Zelfde interesse, dat ging goed. Moeite om op te gaan met sociale contacten. Weinig weerbaar.
8. Welke beperkingen/valkuilen zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Contacten maken. Met iemand praten die hij niet kent. Als hij iemand niet goed kent, gaat hij er niet mee naar toe. Bij een paar vrienden van ons gaat hij wel mee. Die praten dan ook wat tegen hem aan.
9. Wat is het gevolg van deze beperkingen/valkuilen als het gaat om vriendschapsrelaties?	Ik denk niet dat hij ooit echte vrienden zal krijgen. Zijn moeilijke kinderen. Echt moeilijke kinderen. Voelen het ook niet aan. Misschien dat het makkelijker wordt als hij ooit in een tehuis woont met meer van dat soort kinderen en een begeleider, dat het dan makkelijker gaat.
10. Wat wil je voor je kind als het gaat om vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Leuk vinden als hij 2 of 3 goede vrienden zou krijgen.
11. Is dit in overeenstemming met wat je kind wil?	Weet ik niet. Ik denk dat 2/3 al te veel is. Moeite om te overzien. Terughoudendheid bij Mark. Geen haalbare kaart.
12. Wat wil je voor je kind m.b.t. de begeleiding als het gaat om (beginnende) vriendschapsrelaties ofwel het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties?	Denk dat je er niet veel wijzer van wordt. Gevoel heb ik dan. Tegen jou zegt hij meer dan tegen mij. Bijna een stap te ver om iets in te ondernemen. Misschien als ze wat ouder zijn, dat dit wat makkelijker gaat. Misschien. Bij de een misschien wat makkelijker, bij de ander zal een worsteling blijven om daar een gesprek mee aan te gaan.

Interviewschema moeder jongen 2

Vraag	Antwoordcategorieën
Startvraag: 1. Zou je mij kunnen vertellen wat er in je opkomt als ik het heb over vriendschapsrelaties en jongeren met autisme?	Is moeilijk voor X. Nog steeds. Weet niet hoe dat aan moet pakken, contacten leggen en onderhouden.
2. Wat versta je onder een vriendschap (m.b.t. je kind)? Definitie.	Meestal is er iets of hebben ze iets nodig van elkaar en zoeken elkaar dan op. Maar echt

	gewoon voor de lol niet gauw. Verschil in met kinderen zonder autisme. Zus kan gewoon ergens gaan spelen en dan is het goed. Bij X zit er vaak toch iets achter. Spreekt ook wel eens zo af met die of met die, maar dan is dit zo weer over. Hij zal dan niet vragen of die ander nog een keer af wil spreken, bij mij of bij jou. Dan zeg ik dat wel en leg dit uit, maar kan er niet zo goed naar handelen.
3. Heeft je zoon/dochter met autisme vrienden/vriendinnen? Zo ja, hoeveel?	Ja. Moeilijk te zeggen. Vrienden die al langer in onze relaties zijn. Omdat we dat al 10 jaar doen. Echt van zijn eigen leeftijd; de buurkinderen anders niet. Niet echt een vast contact wat je vriend kunt noemen.
4. Als je zoon/dochter vrienden/vriendinnen heeft, wat voor soort* vriendschappen zijn dit? * Voorbeeld: beginnende vriendschap, hechte vriendschap, liefdesrelatie.	Al langer bestaande contacten.
5. Wat doet je zoon/dochter zoal samen met zijn/haar vrienden/vriendinnen?	Fietscrossen, carnavalswagen.
6. Wat vind je van de huidige vriendschappen/relaties van je kind?	Voorheen dacht ik nog wel: fijn als hij meer vrienden zou hebben. Nu wat los gelaten. Sommigen kwamen ook alleen als het voor hen uitkwam, als bijvoorbeeld het zwembad op stond. Het gaat meer om het zwembad als om X. Ik probeerde dat te sturen. Je hebt zelf wel dat leven en dat gun je iedereen. Ik kan het nu wel loslaten; hij zit lekker in zijn vel en doet bijv. mee met carnaval.
7. Welke kwaliteiten zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Hij leert wel om zijn aandeel beter te zien. Hij wil dat niet altijd, maar ziet soms wel eigen aandeel. Dit zie ik dan toch wel. Knap dat hij daarin stapjes zet.
8. Welke beperkingen/valkuilen zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Zijn eigen ideeën doordrijven. Geen rekening houden met ideeën van anderen, zonder overleg.
9. Wat is het gevolg van deze beperkingen/valkuilen als het gaat om vriendschapsrelaties?	Vinden anderen niet leuk, wordt het niet beter van.
10. Wat wil je voor je kind als het gaat om vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Ik laat het nu voor wat het is.
11. Is dit in overeenstemming met wat je kind wil?	Ja. Idee heb ik wel. Ooit zegt hij: 'Ja, ja'. Kon hij wel eens mee zitten. Merk ik nu niet meer.

12. Wat wil je voor je kind m.b.t. de begeleiding als het gaat om (beginnende) vriendschapsrelaties ofwel het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties?	Momenteel niks.
--	-----------------

Interviewschema moeder jongen 3

Vraag	Antwoordcategorieën
Startvraag: 1. Zou je mij kunnen vertellen wat er in je opkomt als ik het heb over vriendschapsrelaties en jongeren met autisme?	Dat dat minder vanzelfsprekend gaat. Dat ze vaker teleurgesteld worden, omdat ze de ander niet begrijpen. Dat ze meer moeite hebben in zelf initiatief nemen en als een ander het dan niet doet, denk ik dat ze dat meer op zichzelf betrekken waardoor een zelfbeeld/eigenwaarde zakt (ben ik dan niet aardig?). Mogelijk verkeerde uitleg bij dingen.
2. Wat versta je onder een vriendschap (m.b.t. je kind)? Definitie.	Is dan sowieso met leeftijdsgenoten. Raakvlakken hebben, dezelfde interesses. Een gezellige babbel. Ik denk dat hij weinig verwacht buitenhuis om met de vrienden activiteiten te doen. Hij houdt het dus heel klein. Zal best overeenkomsten hebben. Verschillen: ik denk dat hij kan zeggen: 'Echte vrienden heb ik niet echt. Wel zo wat op school, maar echte raakvlakken heb ik niet.' Niet zoals broer heeft. Vergeleken met mijn eigen vriendschappen is de sociale wederkerigheid bij mij veel groter dan bij X.
3. Heeft je zoon/dochter met autisme vrienden/vriendinnen? Zo ja, hoeveel?	Wisselt. Nu 2 denk ik.
4. Als je zoon/dochter vrienden/vriendinnen heeft, wat voor soort* vriendschappen zijn dit? * Voorbeeld: beginnende vriendschap, hechte vriendschap, liefdesrelatie.	Eén kent hij al voor het derde jaar van school. Ander is vorig jaar ingeschoven. Met een jongen is het over. Zit op een totaal andere golflengte dan X, matched niet meer. Op msn: één jongen. Via internet leren kennen. Was eigenlijk de bedoeling om een keer in de vakantie af te spreken. Daar hoor ik de laatste tijd weer minder van, dus of het aan het verminderen is weet ik niet.
5. Wat doet je zoon/dochter zoal samen met zijn/haar vrienden/vriendinnen?	Hetzelfde als thuis: Xboxen, bankhangen, tv kijken, misschien ff een keer naar buiten met de hond, hond uitlaten of naar het jongerencentrum. Dan houdt het ongeveer op.
6. Wat vind je van de huidige vriendschappen/relaties van je kind?	Minimaal. Ik vind het gedrag van beide ouders heel jammer. Mag dus ook niet gauw blijven eten of slapen. Het wordt zo beknopt. Dan denk ik: Geef ze eens wat ruimte, ze moeten er zo in groeien maar krijgen de kans niet. Ze hebben al zo weinig kansen om vrienden te maken, stimuleer het dan op het positieve,

	maar ga er geen regels tussen zetten dat het nog moeilijker wordt. Hij heeft dus al niet zo veel vrienden en het is jammer dat het bij de vrienden die hij heeft zo loopt als het loopt.
7. Welke kwaliteiten zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Ik denk dat hij vriendelijk en oprecht is. Hij corrigeert de ander als die dingen doet die hem niet bevalt.
8. Welke beperkingen/valkuilen zie je bij je kind als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Initiatief nemen is moeilijker, samen overleg hebben ook. Ik denk dat het afhangt van de reactie van de ander of X dingen wel of niet aangeeft en hoe hij het aangeeft: 'Kappen!' of 'wil je dat even laten?'
9. Wat is het gevolg van deze beperkingen/valkuilen als het gaat om vriendschapsrelaties?	Het al bij voorbaat niet aangaan. Minder kansen om sociale contacten aan te gaan. Hij begrenst zich al bij voorbaat. Ook met zijn verjaardag wilde hij er niet te veel uitnodigen, want dan kan hij het niet overzien. Voelt zich eerder buitengesloten bij meer kinderen denk ik. Integreren vindt hij daarin lastig.
10. Wat wil je voor je kind als het gaat om vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Daar heb ik niks in te willen. Hij heeft die leeftijd dat ik hem daar de ruimte voor moet geven. Ik kan hem wel vragen of hij een keer wat af wil spreken, maar verder heb ik daar niks in te willen. Van de andere kant ben ik blij dat hij voortaan zelfstandig en alleen thuis kan zijn, zodat ik hem niet hoeft te dwingen om bijvoorbeeld naar een vriendin van mij toe te gaan zoals voorheen (waar hij dan geen zin in had).
11. Is dit in overeenstemming met wat je kind wil?	Ik probeer het wel te stimuleren. In die tijd dat hij contact had met die meisjes gaf ik aan: je mag ze een keer hier vragen. Ik geef het aan en maak het ruim voor hem. Mbt één jongen: als hij zou komen logeren, denk ik dat ze er beiden van kunnen leren. Ze kunnen een sterkere band opbouwen. Ook voor school. Het geeft meer diepgang in de relatie. Mogelijk dan meer voor elkaar opkomen. Die kans heeft hij zo niet.
12. Wat wil je voor je kind m.b.t. de begeleiding als het gaat om (beginnende) vriendschapsrelaties ofwel het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties?	Een keer een uitstapje plannen en dan stimuleren dat er een vriendje meegaat.

Interviewschema professional

Vragen	Antwoorden
Startvraag: 1. Zou je mij kunnen vertellen wat er in je	Ik denk dat vriendschapsrelaties moeizamer verlopen bij jongeren met autisme dan zonder

opkomt als ik het heb over vriendschapsrelaties en jongeren met autisme?	autisme, mede doordat vaak de sociale interacties en het inlevingsvermogen naar anderen niet heel lekker loopt en vaker op so zitten. Vrienden wonen vaker verder weg en hebben zo minder mogelijkheden om vriendschappen te maken omdat klasgenoten verder weg wonen. Omdat ze veel op school zitten, hebben ze ook minder kans om vriendschappen te sluiten in de buurt. Ze willen wel vaak, maar het kunnen ontbreekt merk ik.
2. Wat versta je onder een vriendschap? Definitie	Iemand waar je altijd van op aan kan. Kun je altijd bellen. Staat altijd voor je klaar. Heb je vertrouwen in. Hecht veel waarde aan mijn vrienden. Elkaar regelmatig zien, 2/3 keer per week. Ik vind het zelf heel belangrijk om vrienden te hebben.
3. Denk je dat dit dezelfde definitie is als die de jongeren die jij begeleidt van vriendschap hebben? Leg uit.	Nee, denk ik niet. Bij mij is vriendschap ook het delen van gezamenlijke interesses (school, opstap gaan, motorrijden). Bij jongeren met autisme is een vriendschap vaak functioneel. Als ik niet start over vriendschap, kunnen ze 16, 17, 18 worden zonder vriendschap te sluiten. Op school hebben ze functioneel vrienden. Omdat ik er over begin en het onderwerp aankaart en ik zie dat ze er baat bij kunnen hebben of alleen al voor sociale interactie, om dit te oefenen. Daarom vind ik dat heel belangrijk. Het is een vrijetijdsbesteding in de vorm van ontspanning. Alleen maar achter de computer zitten vinden ouders niet goed en daar ben ik ook niet blij mee. Zie je wel vaak dat ze gaan gamen. Prima, is een start. Laat ze daar dan iets mee opbouwen, dat ze kunnen gamen. Daarna neem ik ze een keer mee, dat ze samen een keer gaan bowlen of poolen. Een andere manier van vrije tijd invullen. Want als ze op een gegeven moment samen een vriendschap hebben en ze weten wat ze aan elkaar hebben, dan neem ik ze mee in mijn begeleidingen en gaan we een activiteit ondernemen. Eerst samen wat opbouwen, dan is er contact, daarna uitbreiden. In die zin wat voor hun opbouwen betekent.
4. Hoeveel cliënten tussen de 14 en 20 jaar begeleid je?	8
5. Hebben je cliënten tussen de 14 en 20 jaar vrienden/vriendinnen? Zo ja, hoeveel?	Ja. Er zijn er een aantal die daar erg mee bezig zijn. Ik merk wel dat dit bij meiden makkelijker gaat dan bij jongens. Heb 1 meisje. Gaat veel makkelijker. Denk dat dit binnen de meiden zelf zit. Denk dat meiden op dat gebied meer naar elkaar toetrekken en bijvoorbeeld meer bellen. Jongens reageren mee zo van: 'Als hij niks laat horen dan laat maar.' Ik denk

	dat meiden meer behoefte hebben aan contact/vriendschappen met anderen.
6. Komt het thema vriendschap in jouw begeleidingen met jongeren met autisme wel eens naar voren? - Vraag vanuit cliënt zelf? - Doordat ouders erover beginnen of jij zelf?	Jawel. Ik heb er 1 die daar zelf mee komt. (Voorbeeld: ik zou graag meer vrienden willen hebben en hoe pak ik dat aan?). Komt echt vanuit hemzelf, niet vanuit ouders of leerkracht. We hebben het wel eens besproken, maar het komt altijd ter sprake als hij er zelf mee komt, waar hij mee bezig is. Dan bespreek je dat en uiteindelijk kom je tot de conclusie dat hij 5 vrienden heeft en dit wel goede vrienden zijn en hier wel content mee is. Soms begin ik erover, mede ook in het kader van de vrijetijdsbesteding. Voor veel activiteiten heb je een tweede persoon nodig. Automatisch rolt het balletje dan richting vriendschappen en komt dat ter sprake. Vrijetijdsbesteding en vriendschappen en sporten en vriendschappen ligt dicht bij elkaar vind ik. Dat zijn dingen die wij vaker bespreken. Jongeren hebben ook wel ontspanning nodig. Vaak kost school zo veel voor jongeren met autisme. Het is immens voor die jongeren. Na school hebben zij huiswerk. Daarna moeten ze echt ontspannen. Alleen op gamen gaan zitten vind ik niet de beste optie. Hoe dit in te vullen of waar dit te vinden gaan we dan samen onderzoeken.
7. Wat merk je rondom dit thema bij jongeren met autisme in je begeleiding? Lopen zij ergens tegenaan?	Veel zeggen: 'Ik heb er geen zin in, vind het wel prima zo.' Het gewone is allemaal prima. Maar het gewone is wel hetzelfde ritueelje waar hun iedere keer tegenaan lopen, dat ze zich vervelen en niet genoeg kunnen ontspannen. Het is wel veilig voor hun om dat antwoord te geven. Thuis is een veilige omgeving. Er is niks veiligers dan om achter een computer te msn-en. Ze noemen mensen waarmee ze msn-en in Amerika bijv. vrienden, die kunnen 200% vertrouwen. Voor hetzelfde geldt is dit een ander persoon. Gevaar zien ze hier niet van in. Zij zien vaak een andere definitie van vriendschap of hebben een andere definitie. Of kennen de definitie niet goed. Vriendschappen aangaan en onderhouden is vaak lastig, niet voor niks dat ze aan bepaalde sova-trainingen deelnemen. Ik geef ze ook wel eens een opdracht: met een vriend afspreken en een spelletje gaan doen of dvd kijken. Vonden ze allebei leuk. Eigenlijk hadden ze er geen behoefte aan, maar nu bellen ze elkaar 1 keer per week of per 2 weken. Achteraf: 'Ik ben wel blij dat je mij die opdracht hebt gegeven.' Had ik het toch bij het juiste eind. Echt pushen heeft weinig zin. Als ik denk dat

	de cliënt er iets aan zou kunnen hebben, ga ik eerst vragen of een cliënt hier iets mee wil. Pushen werkt niet. Iets doen zonder dat hij erachter staat werkt toch niet. Zijn gedachten buigen richting mijn zin zodat hij denkt: 'Oh ja, hier heb ik wel iets aan, zou wel nuttig kunnen zijn, kan ik wel eens proberen.' Hierna kun je de voor- en nadelen op een rijtje gaan krijgen. Wat heb je er aan, wat heb je er niet aan, wat is leuk, wat is niet leuk. Eerste keer functioneel maken voor hun. Dan is het een goede reden om de keer erna weer af te spreken.
8. Welke kwaliteiten zie je bij de jongeren met autisme die je begeleidt als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Pluspunten: ik begeleid 1 jongen van 19 jaar. Heb ik op pad gestuurd. Hij had dit zelf niet nodig vond hij. Uiteindelijk is hij toch weggeweest. Toen hij eenmaal overstag was, heeft hij snel een afspraak gemaakt. Was heel gezellig. Hij vond het fijn. Als je iets afsprekt, proberen ze zich er wel aan te houden. Ik denk ook een stukje omdat ze mij ook niet teleur willen stellen denk ik. Kan motivatie zijn.
9. Welke beperkingen/valkuilen zie je bij de jongeren met autisme die je begeleidt als het gaat om het aangaan en onderhouden van vriendschappen/sociale contacten met leeftijdgenoten?	Communicatie. Bellen, afspreken, eerste stap nemen. Dat is vaak lastig. Die eerste drempel over gaan. Ik doe dat vaak samen met cliënt. Bijvoorbeeld samen een krabbel op hyves sturen. Vanuit hemzelf tekst opstellen. Als ze over eerste drempel heen zijn, is het daarna zo gedaan. Dan willen ze ook wel, zijn ze meer gemotiveerd. Die angst voor het onveilige is lastig.
10. Wat is het gevolg van deze beperkingen/valkuilen bij de jongeren met autisme naar jouw idee als het gaat om vriendschapsrelaties?	Ik denk dat ze daar op meerdere vlakken wel problemen mee hebben, niet alleen qua vriendschappen, maar ook met werken, solliciteren, een baan zoeken. Vaak ligt de drempel zo hoog voor het eerste contact omdat het weer met communicatie te maken heeft. Op alle vlakken komt communicatie voor, dus ik denk dat ze op heel veel vlakken daarin wat beren op de weg zien of problemen mee kunnen hebben.
11. Wat merk je bij de ouders van de jongeren met autisme rondom het thema vriendschap?	Ik merk dat ouders er heel erg aan trekken, heel erg aan pushen. Ze willen het maximale eruit halen en willen gelijk hele grote stappen nemen. Cliënt ziet het vaak anders als de ouders. Ouders willen vaak dat cliënt snel gaat en gigantische stappen moet nemen. Ik zie vaak dat ouders kleine stapjes niet kunnen of willen zien. Dat moet in gesprekken uitwijzen. Daardoor denken ze dat alles blijft liggen. Maar als iemand alleen al belt om over drie weken af te spreken, dan is dat een hele stap. Ouders zien dan: waarom heb je nu niet morgen al afgesproken? Je moet het de tijd gunnen. Ouders staan hier anders in.

12. Merk je verschillen of overeenkomsten tussen de mening van ouders rondom dit thema en de mening van de jongeren? Zo ja, wat zijn dan die overeenkomsten/verschillen volgens jou?	Je ziet verschillen tussen wat ouders willen en wat jongeren willen.
13. Als er verschillen zijn tussen de mening van ouders en die van de jongeren, hoe ga jij daar dan mee om in de begeleiding?	Ik laat de jongeren lekker hun eigen ding doen en ga met de ouders hierover praten. Bij ouders kijken. Ouders hebben op dat gebied wat meer verduidelijking nodig van hoe werkt dit, hoe zit dit, wat meer kennis van autisme. Ouders moeten wel weten dat het niet zo snel kan en gaat bij deze jongeren. Ze kunnen dan hun mening bijstellen. Ik vind dat ze dit wel moeten doen. Je kunt niet van een jongere met autisme verwachten dat hij zo snel overstag gaat en gaat springen en stuiten wanneer ouders dit willen. Zo werkt het niet. Het heeft zijn tijd nodig. Vaak begin ik daarover tegen ouders; ik trek dan een beerput open. Ouders geven dan aan: 'Ik deed dat vroeger toch ook zo.' Bij uw zo'n of dochter is dit en dit ter sprake en werkt het zus en zo. Eigenlijk is het heel simpel. Ouders gaan generaliseren. Zo werkt dat niet, dat kun je niet doen. Iedere persoon met autisme is een individu.
14. Heb je een idee wat de jongeren die je begeleidt rondom het thema vriendschapsrelaties willen van jou in de begeleiding?	Ik wil zoveel mogelijk dat jongeren zelf naar mij uitspreken wat ze graag willen. Er is natuurlijk een IHP wat er ligt en daar werk ik ook mee. Ik doe bij alle jongeren als ik kom altijd eerst wat drinken en de week doorspreken of twee weken. Samen kijken hoe het is gegaan, wat ging er goed, wat ging er minder goed. Als het dingen zijn die minder goed gingen en ik vind het urgenter dan de doelen uit het IHP. Ik wil dat jongeren zelf gaan zien dat ze er hulp bij nodig hebben, dat er zelf open voor staan. Totdat ze dit zien blijf ik gewoon lekker kletsen met de jongeren door middel van situaties of doelen uit het IHP. Ik geef daarbij uiteraard richting aan als ze nergens mee komen.
15. Heb je een idee wat de ouders van de jongeren rondom het thema vriendschapsrelaties willen van jou in de begeleiding?	Ouders willen dat ik binnen 2 weken met een vriendje aan kom lopen. Ik merk vaak: er zijn ouders die begrijpen het, gunnen het tijd en zien de stapjes, maar er zijn ook ouders en die zien die stapjes echt niet. Het merendeel ziet die stapjes minder. Er ligt een verwachtingspatroon, mede door IHP wat over een jaar geëvalueerd moet worden. Ze willen vooruitgang zien, dus er ligt altijd een verwachtingspatroon. Ik weet dat dit in kleine stapjes gaat. Sommige ouders zien dit, sommigen niet. Ik ga dan met die ouders kijken hoe het ervoor staat (tussenevaluatie). Ik probeer de visie van ouders bij te stellen.

